

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YIL: 2 SAYI 13 NİSAN 2019

eskiçağ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ESKİÇAĞDA ÇOCUK

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://tanrıev.org>

ESKİÇAĞ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YIL: 2 SAYI 13 – NİSAN

İmtiyaz Sahibi:

Eskiçağ Araştırmaları Merkezi

Genel Yayın Yönetmeni:

Umut ATASEVEN

Onur Kurulu Başkanı:

Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU

Yayın Kurul Danışmanı:

Bünyamin YILDIZ

İdare ve İçerik Editörü:

Çağdaş KOÇ

Danışman:

Dr. Didem DEMİRALP

Adil GÜRSES

Sosyal Medya Danışmanı:

Etem DÖNMEZ

Ana Tema:

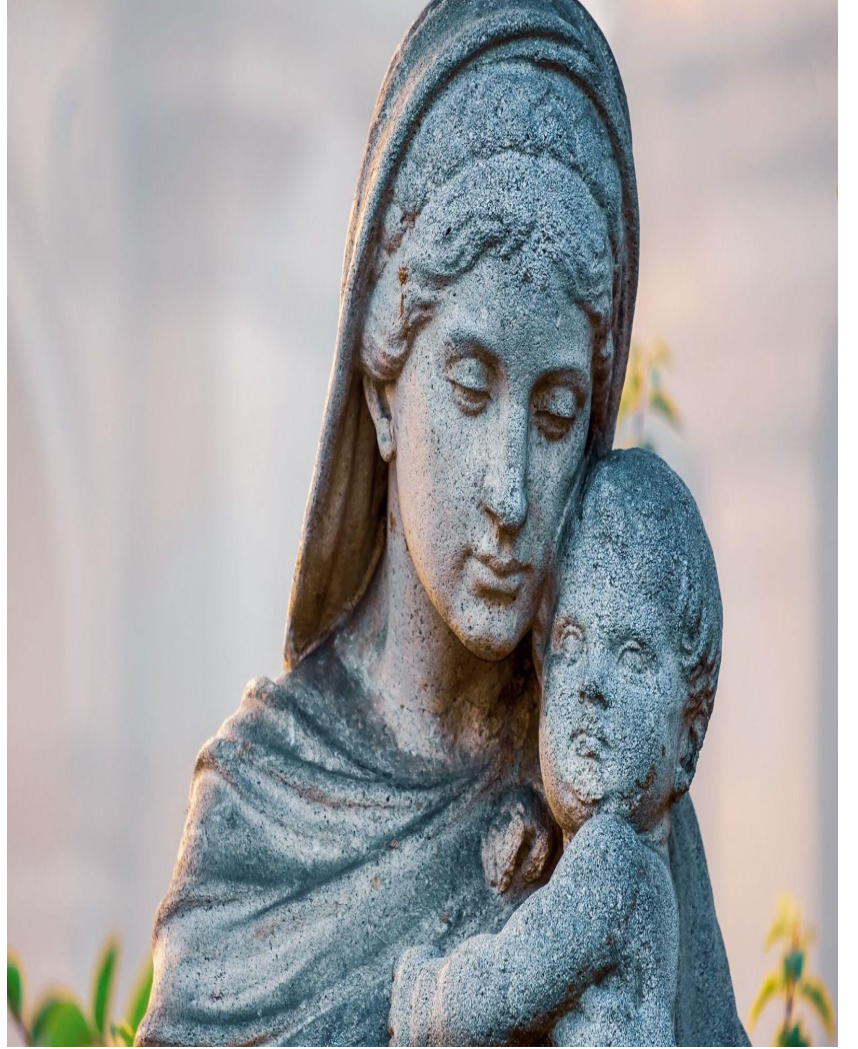
Eskiçağda Çocuk

Dergi İletişim:

ecadergisi@gmail.com

**Aylık Olarak Dijital Ortamda
Yayınlanır.**

**Dergide yayınlanan yazıların her
türlü hukuki sorumluluğu
yazarlarına aittir...**

İÇİNDEKİLER

42-51 II.Şarui-

*Kin'in Anadolu'ya Yaptığı
Askeri Seferler ve İstihbarat
Faaliyetleri*

4-18 Adli Antropolojide

Kremasyon

19-24 Sumer ve Akad

Toplumlarında Yeni Yıl: Nisannu

25-27 Sparta ve

Atina'da Çocuk Olmak

28-31 Anadolu

*Anlayışında Kültür ve Tarihi
Eser Bilinci*

32-41 Ateş-Öcak-Eşik

Ekseninde Mitolojik Bir Çezinti

52 Fotoğraf: Alperen Bilgili

53 Kim Kimdir Köşesi

54 23 Nisan Kutlu Olsun

55-57 Antik Yunan'da

Çocuk Olmak

PROF. DR. AYL A SEVİM EROL

Ankara Üniversitesi DTCT

ADLİ ANTROPOLOJİDE KREMASYON

CREMATION IN FORENSIC ANTHROPOLOGY

ÖZET

Antropoloji, insanı var olduğı günden bu yana, sosyal ve biyolojik açıdan gelişimini inceleyen bilim alanı olarak tanımlanabilir. Ülkemizde son yıllarda Antropolojinin bir alt disiplini olarak gelişen, ancak Adli bilimler içerisinde ele alınan Adli Antropoloji insan iskelet

kalıntılarının kimliklendirilmesine yönelik araştırmalar yapan bir alan olarak gelişmeye başlamıştır. Kremasyon ise hem arkeolojik açıdan hem de adli bilimler açısından araştırılması gereken önemli konulardan birisidir. Geçmişte yaşamış toplumlarda da uygulanan kremasyon (ölü yakma geleneğı), günümüzde adli antropolojik açıdan da önemli bir araştırma konusu olmuştur. Geçmiş toplumlarda

genellikle bir ölü gömme geleneği olarak uygulanan kremasyon, günümüzde genellikle cesetleri ortadan kaldırmak için uygulanırken, bazen de inançları doğrultusunda kişiler yakılarak gömülmek istemektedir. Çoğu kez de yangın, uçak kazaları, trafik kazaları, bombalama gibi olaylar sonucu insan cesetleri yanmaktadır.

İşte bu yanmış cesetlerin tanımlanması ve kiği belirsiz şahısların tanımlanması için kremasyon olayının çözülmesi önemlidir. Bu çalışmada Adli bilimler için kremasyonun önemi ve Adli Antropolojik açıdan neler yapılması gerektiği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adli Antropoloji, İnsan İskeleti, Kremasyon,

GİRİŞ

Antropoloji “insan bilim (Anthropos-insan, logos- bilim)” anlamına gelmekte olup, insanı ve ait oldukları toplumları kültürel ve biyolojik açıdan ele alan bir bilim alanıdır. Antropoloji insanın; yaşam tarzından, kullandığı iletişim biçimlerine, akrabalık ilişkilerinden, mental düşünce yapısına, morfolojik özelliklerden atasal kökenine kadar geniş bir yelpaze içerisinde araştırmalar yapar ve çözüm önerileri geliştirir. Antropoloji bilimleri uygulamalı bilimler olup alan araştırmaları temeli üzerine kuruludur.

Antropologlar iki farklı alana yönelerek araştırmalar yapmakla birlikte, her iki alan, insan ve toplum araştırmalarında birbirini bütünleyen bilim dallarıdır. Çünkü bir yandan insanın biyolojik özelliklerini incelerken diğer yandan geliştirdiği kültürle birlikte nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymaya çalışmak antropoloji bilimlerinin temel konusudur. Kültürel antropoloji bilimi içerisinde de: insan ve mensubu olduğu toplumların davranışları ve sosyal yaşamını inceleyen yönü sosyal/kültürel antropoloji, maddi kültür öğelerini inceleyerek onları yorumlaya çalışan alan da etnoloji olarak değerlendirilmektedir.

Geçmişte yaşamış antik toplumlarda da bir çeşit ölü gömme geleneği olarak uygulanan “kremasyon” insanlık tarihi boyunca önemini korumuştur. İlk toplumlarda ritüel amaçlı uygulanan kremasyon, zamanla farklı bir bakış açısı kazanarak adli bilimler alanına dahil olmuştur.

Kremasyon (ölüyü yakma) ölen kişinin cesedinin yaklaşık olarak 900-1200 derece sıcaklıkta ortalama 70 dakika süreyle yakılması sonucunda gerçekleşmektedir. Kremasyon uygulamaları prehistorik dönemlere kadar uzanmaktadır. Bronz Çağı ile birlikte kremasyon, Grek Yarımadası ve Anadolu’da cesedin yakıldıktan sonra

ruhun göğe yükseldiğine inanılan ritüellerden biri olarak yerleşmeye başlamıştır. Kremasyon uygulanmasında temel amacın ruhun özgür kalması olduğu düşünülmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde bile kremasyon uygulaması yapılmış olup, ölünün cesedinin yakıldıktan sonra kalan külleri urne olarak isimlendirilen kaplara konularak saklandığı bilinmektedir (Ökse, 2005). Orta Avrupa’da M.S. 400’ler civarında Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, kremasyon uygulaması yerine, toprağa doğrudan gömülme (inhumasyon gömü) uygulamalarına geçilmiştir. Ancak Batı kültüründe 1800’lerde bile kremasyon uygulaması yapıldığı bilinmektedir. İtalya’nın Floransa kentinde 1896 yılında yapılan Uluslararası Tıp Konferansında; halk sağlığının ve toprakların insan yaşamı için korunması gerektiği görüşü ileri sürülerek kremasyon gömü yapılması gerektiği önerilmiş olup, o dönemde bu öneri önemli derecede kabul görmüştür ve bu durum Avrupa, Amerika ve Avustralya’da hızla yayılmaya başlamıştır. Avrupa’nın ilk teknolojik krematoryumları gerçek anlamda 1878’de İngiltere’de Woking ve Almanya’da Gotha’da faaliyete geçmiştir (Fairgrieve, 2008)

KREMASYON OLGULARI

a-Sert dokuların yanması

İnsan vücudun iç iskelet sistemi, iç organlar ve deri olmak üzere sert ve yumuşak dokuları içeren üç temel bölümden oluşmaktadır. Sert iskelet sistemini çevreleyen yumuşak dokular yangın ve ya yakılma esnasında ilk tahrip olan bölümdür. İskeleti oluşturan kemikler ve dişler uzun süre ateşe maruz kaldıklarında ancak zarar görürler.

Vücuttaki sert dokular genellikle kemik ve dişlerden oluşmaktadır. Kıkırdaklar ise kemik gelişiminde önemli bölümler olup, zaman zaman sert dokular arasında sınıflandırılabilir da, yumuşak dokular benzer şekilde yanmaktadır.

Sert bir doku olarak kemiğin, vasküler ve mineral bağ dokusu yaşam boyunca değişimini devam ettirmektedir. Kemikte, hücre ve hücreler arası bir matris bulunmaktadır ve bu matris organik maddelerden oluşmaktadır. Bunlar başta kollajen lifler, inorganik tuzlar, kalsiyum ve fosfat büyük ölçüde de hidroksiapatit şeklinde meydana gelir.

Kemik doku, yoğun kompakt zincirli kemik doku ve süngerimsi kemik veya spongios olmak üzere iki farklı formda oluşmaktadır. Kemik dokunun bu farklı iki formu ateşe maruz kaldığında orantılı olarak değişim göstermektedir.

İnorganik tuzların dişlerde sert bir matris oluşturmaya karşın, bir kez oluşan

mine, yenilenemeyen bir yapıya sahiptir. Sement doku ise, sementum ve benzer katmanları kökleri kapsayan bir doku olarak dişin yapısına eklenmiş olup, dentin, mine ve sementten daha derindedir ve sement gibi yenilenebilir. Dişin pulpa odasının içinde bir katman daha vardır ki buna ikincil dentin adı verilmektedir.

Kemiğin yanması, aslında dehidrasyon (kurutma) ve yeniden kristallenmeyi gerektiren bir süreçtir. Yumuşak dokudan kemiğe ısı geçmesi kemik zarı, kan ve sinir dokusu ile gerçekleşir. Ancak, ısı kolayca periostit çevresinde dağılır ve doğrudan yanma olayı başlar.

Yakma esnasında en çok kemik yanması, vücut yüzeyine en yakın yerlerde meydana gelmektedir. Bu alanlar eklem yerleri (dirsek dâhil) acromion/omuz kuşağı ve scapula/kürek kemiği, neurocranium/beyin kutusu, mandibula/ alt çene, burun köprüsü, patella/diz kapağı, ayak bilekleri, el ve ayak parmak kemikleri olarak sıralanabilir. Kemik, üstündeki yumuşak dokunun daha yoğun bulunduğu bölümler, ateşe maruz kalma süresine bağlı olarak kömürleşebilmektedir. Sırt ve kalça gibi geniş alanlarda, yanık izleri bölüm bölüm olabilmektedir. Diferansiyel olarak yanan kemik doğrudan ileri aşamalarda közleşme süreci ile yanmaya devam etmektedir.

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

Makroskopik olarak incelendiğinde, yumuşak doku (epidermis, dermis hypodermis, kas yağı ve diğer yumuşak bağ dokuları) ısıya maruz kaldığında kemik yüzeyinde farklılaşmalar meydana gelmekte ve hastalıkların kemikler üzerinde bıraktıkları lezyonlar gibi farklı lezyonlar oluşturabilmektedirler. Bununla birlikte sert dokuların ısıya maruz kalması sonucu oluşan farklı değişimler de gözlenmektedir. Bu süreç içerisinde kemik dehidrasyona maruz kalır ve değişiklikler gözlenmeye başlar. Özellikle, suyun ortadan kalkması ve kemiğin organik bölümü olan matrisin yok olması ile kemikte renk değişikliği meydana gelir.

b-Kemiklerde Isıya Bağlı Renk Değişimi

Yakma, kundaklama ve kazalar sonucu yanmalara bağlı insan kalıntıları arasında, vücudun en dayanıklı olan organlarından dişler ele geçmektedir. İleri derece yanıklarda iskeleti oluşturan kemikler külleşebilmektedir. Bir insan iskeleti ve ya yumuşak dokuları; yanma şekli, yanma derecesi ve bulunduğu ortama göre farklı renkler alabilmekte ve farklı doku lezyonları oluşturabilmektedirler. Bu alanda çalışan araştırmacıların yanmalar konusunda yapmış oldukları makroskopik incelemeler sırasında en çok dikkati çeken durumun renk farklılaşmaları olduğunu

Nisan Sayısı 7

belirtmektedirler. Bu nedenle kremasyon olgularında üzerinde en çok durulan ve en önemli ilgi odağı cesette ve ya kemiklerdeki renk farklılıklarıdır. (Lisowski, 1968; Bonucci ve Graziani, 1975; Gejvall, 1969; Heglar, 1984; Shipman ve ark.,1984; Mayne, 1990; Fairgrieve, 2008). Ateşe maruz kalan kemikteki renk değişimi ile kemiğin morfolojik yapısındaki farklılaşmalar bize, kemiğin ateşe ve ya ısıya ne kadar süre maruz kaldığına ve kaç derece ısıyla yandığına dair bilgi vermektedir.

Kemikte oluşan renk değişimleri, ateşin derecesi, kemiğin ateşe maruz kalış süresi ve kemiğin yumuşak dokuyla birlikte yanmasına bağlıdır. Yanık durumlarda bütün renklemeleri aynı anda birlikte görmek de mümkündür. Ayrıca yakıtın niteliği, yükü, oksijen durumu ve metaller de kemikte oluşan renklemelerde çeşitlilik oluşturabilmektedir.

Özellikle ekstremitelerde; yani kollar ve bacaklar ile kafa kemiklerindeki yanmalarda, ısıya doğrudan maruz kalınması durumunda kömürleşme meydana gelebilmektedir. Kemikte oluşan karakteristik renk değişikliği, bir kemiğin ateşe maruz kaldığının bir kanıtıdır. İnsan kemiklerinde yanmaların başlangıcında ilk olarak kehribar (yani sarı) renkte görünen bir yüzey oluşmaktadır. Bu aşamada kemiğin organik bileşenleri tamamen

ortadan kalkmaz ve bu süreçte kemik zarı hala sağlamdır. Ancak sürecin devam etmesi durumunda kemik kararmaya başlayacak ve kemik zarı ile kemiğin inorganik bileşenleri yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından az derecede yanmış kemikler üzerinde yapmış oldukları mikroskopik incelemelerde, kemiğin yapısının sağlam olduğu tespit edilmiştir (Holden ve ark., 1995). İlgili araştırmacılar bu durumun histolojik açıdan biyolojik yaşlanmaya bağlı olabileceği, bu durumun da bireyin ölüm yaşının tahmin edilmesinde önemli katkı sağlayacağı görüşündedir. Kemiğin yanmaya bağlı siyah renk alması, bu kemiğin yaklaşık 300°C sıcaklıkta yandığının bir belirtisi olarak gösterilmektedir (Richardson, 2017). Kemiklerdeki kolajen lifler 200 ila 400 °C aralığındaki sıcaklıkta mineralize olmaktadır. Kemik, 600°C civarındaki bir ısıda yandığında gri renk almaktadır. Kemikteki gri renklenme kemiğin organik kısmının yanarak yok olmasının bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Bu aşamaya gelen kemik küresel yapıda kristalli bir değişim sergilemektedir. Bu küresel kristalli oluşumların çapı ise yaklaşık $0,06 \pm 0,007$ mikron civarındadır. Isının daha da artması kristallerin şekil ve boyutlarında değişime neden olmaktadır. Kristallerin büyüklüğü mineralizasyon derecesine bağlı olup, yaşla

birlikte azalma eğilim sergilemektedir (Fairgrieve, 2008).

Isının derecesi arttıkça yanan kemiğin rengi mavi-gri ya da beyaz renge kadar değişmektedir. Kemiğin beyaz renk alması ise bu kemiğin en az 800 ° C de bir sıcaklığa maruz kaldığını göstermektedir. Böylece kemik ancak 800°C ve daha fazla sıcaklıkta yandığında beyaza yakın bir renk almaktadır ve beyaz renk alan kemikler de külleşmeye müsait bir duruma gelmektedir. Bu da kemiğin en üst seviyede olan bir ısıda yandığının bir göstergesidir. Erişkin bireylerde oluşan altıgen şeklindeki kristalli oluşumlar, ölen bireyin biyolojik yaşıyla bağlantılı olarak gelişmiş genel kemik yapısına bağlı olabilmektedir. Dolayısıyla bireyin biyolojik yaşının kemiğin kristalleşmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Resim: Milas Belentepe Arkaik Dönem kremasyon örneklerinde yanan kemiklerde çatlak modelleri ve beyaz ve gri renklenme

Holden ve ark.(1995) tarafından yapılan incelemeler sonucunda, kemiklerdeki renk değişimi, bireysel kolajen liflerinin yıpranma derecesi ve kristallerin oluşumunun, ölen bireyin biyolojik yaşıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Buna göre kemik renklenmelerinden yola çıkılarak bireyin biyolojik yaşıyla ilgili tahmin yürütmek mümkündür.

Walker ve Miller (2005)'ın son yıllarda yapmış oldukları bir çalışmada, organik içerik ile oksijen durumunun kemiğin renk değişimiyle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada, siyah ve (veya) beyaz kemiklerin aynı sıcaklıkta yandıkları iddia edilmektedir. Ancak, yanma süresindeki artışa bağlı olarak oksijenin kemik dokusu üzerindeki

etkisinin kemik rengi değişiminde yavaş yavaş azaldığı bilinmektedir. Kemiğin yaklaşık olarak 600 ° C sıcaklığa maruz kalması ile kemik rengi değişimi, kolajen içeriğinin varlığına bağlı olarak gelişmiş olabileceğinin bir göstergesidir. Marsh ve Klem (2002) kemikteki kolajen oranının azalmasının, sıcaklığın artışı ve ısıya maruz kalma süresinin uzaması ile orantılı olduğunu tespit etmiştir.

Kemik renginin değişimi organik maddenin ortadan kalkması ile de ilişkilendirilmektedir. Renk değişimi ısı artışına bağlı olarak genellikle siyah-beyaz ve gri arasında değişebilmektedir. Kremasyon konusunda yapılmış olan bazı çalışmalarda farklı renklenmelere de rastlanmıştır (ısı kahverengi ve kırmızı gölgeler meydana getirebilmektedir) (Shipman ve ark., 1984). Ancak, Holden ve ark (1995b) 600 ° C’ de yanmış olan kemiklerde gri renge dönüşmüş olan örneklerle rastladıklarını belirtmişlerdir. Kremasyon olayında 600 °C ‘de kollajen liflerin, proteinlerin ve yağların kemik dokusundan ayrılarak yok oldukları gözlemlenmiştir. Kremasyon sonucu beyazlaşan kemiklerde aşınma meydana gelir ve kristalleşme olur. Bu kemiğin aşırı sıcaklığa maruz kalmasının bir sonucudur.

Resim 1: Milas Belentepe Arkaik Dönem kremasyon (beyaz ve gri renklenme)

c-Kemiklerde Isıya Bağlı Olarak Gelişen Morfolojik Değişimler

Kremasyonda dehidrasyon süreci ile ilişkili olarak kemiklerde yapısal değişiklikler görülür. Isıya maruz kalan kemikte sadece renk değişimi meydana gelmez. Kemikte yukarıda belirtildiği gibi yapısal bozukluklar görülmeye başlar. Dehidrasyon süreci yanan kemikteki organik maddelerin yok olması ile ilgilidir ve bu süreçte daha sonra matris kristalleşir ve kemikte bir daralma gözlenir. Ayrıca, kemik çözülmeye başlar. Aynı zamanda, kemik soğudukça çatlak veya kırıkların oluşumu gözlenir. Tüm bu değişiklikler kremasyon analizi ve osteobiyolojik karakterizasyonu için etkili olan bilgileri içerir.

d-Ağırlık

1997 yılında Warren, kremasyona maruz kalmış yüz bireyi incelemiş ve erişkin erkeklerin ağırlıklarının 876 ile 3784 gram arasında değiştiğini not etmiştir. Bayanların ise 1887 gramın altında değerlere sahip olduğunu tespit etmiştir. Kremasyon vücut ağırlığı yüzdesi erişkinlerde % 3,5, çocuklarda % 2.5 ve bebeklerde sadece 1% dir. Muradin (1998) 150 birey ile yaptığı çalışma sonrası kremasyon ağırlık 2348 ve 4045 gram arasında değiştiğini saptamıştır. 2004 yılında Bass ve Jantz Doğu Tennessee yetişkinlerden tespit edilen kremasyon ağırlıklarını yayınlamışlardır. Erkekler için ağırlık değerleri 1865-5379 gram, ortalama 3380 gram arasında değişmektedir. Kadın değerleri 1050-4000 gram ortalama 2350 gram arasında değişmektedir. Kremasyonlara ait ağırlık verilerini incelemek karışmış iskeletlerdeki bireylerin asgari sayılarını tahmin edebilmek açısından önemlidir.

e-Isıya Bağlı Olarak Oluşan

Kırıklar

Isıya maruz kalan iskelette kırıklar ve parçalanmalar sonucu travma oluşmaktadır. Ancak her iki durumun anlaşılması içinde tecrübe ve deneysel

çalışmalar önemlidir. 2002 yılında Gruchyand Rogers yakılmış kemiklerin parçalandığına dair kanıtlar bulmuştur. Herrmann ve Bennett (1999) yanma sonucu oluşan kırıklarla ilgili olarak kesin verilere ulaşmak için yüzey morfolojisinin analiz edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kunt bir kuvvet uygulaması ile oluşan travma ile ısı sonucu meydana gelen kırığı ayırt etmenin zor olduğunu vurgulamaktadır.

Uzun kemiklerde yanma esnasında birkaç farklı kırık meydana gelir. Kemik yüzeyinde ince çatlaklar oluşabilir ve bu genellikle uzun kemiklerde görülür (Stewart, 1979; Hermann ve Bennett, 1999). Bu ince çatlakların görülmediği kemik yüzeyinde medüller kavite vardır. Kırık, uzun kemiğin eksenini takip ederek, kemik iliği boşluğuna nüfuz edebilir. Kemiğin uzunluğu boyunca kolajen liflerinin yönü silindirik bir osteon yapısı gösterir. Eğri uzun kemik diğer tarafına doru çemberlenerek kırılır. Bunlar uzunlamasına kırıkların uzantılarıdır ve hatta bir eğilme sergiliyor olabilirler. Enine (veya düz) kırıklar, uzun kemiklerin uzun eksenlerine dik olarak oluşur. Transvers kırıklar medüller kavite kadar kemik üzerine etki etmez. Son olarak, delaminasyon kırık görünür ki bu da kemiğin soyulması ya da kemik tabakaların dökülmeye başlamasıdır. Özellikle uzun kemiklerde epifiz bölgede spongios

kemiğinden kortikal bir ayrım olduğu gözlenir.

Krogman (1943) yanmış bir kemikte ısıya bağlı olarak kesin kırıklar oluştuğunu ve yumuşak dokuya sahip bir iskelette yanma sonucu olarak bu kırıkların daha belirgin olduğunu iddia etmiştir. O bu çalışmalarının sonucunda kas yanması sonucu füzyon nedeniyle kemik üzerinde daha derin izler olduğunu ve bunun yumuşak doku ile yanmanın karakteristik özelliği olduğunu savunmuştur. Krogman'ın bu açıklamaları yumuşak dokuları ile birlikte yanan bu kemiklerin ayrımı için önemli bir kıstas oluşturmuştur.

Yeşil kemik ile kuru kemik ayrımında bir kaç araştırmacı arasında tartışmalar olmuştur (Baby, 1954; Binford, 1963; Stewart, 1979; Buikstra ve Swegle, 1989). Baby (1954) kuru kemik eğilmesinin olmadığını göstermek için bir takım çalışmalar kaydetmiştir. Ayrıca, kuru kemiklerde yüzeysel kontrol göstermek için boyuna, enine ve dairesel kırıklar olduğunu iddia etmiştir. Binford (1963), kuru kemiklerde düz enine sahip çatlamlar olduğunu bildirmiştir. Öte yandan yeşil kemiklerde enine çatlamlar vardır. Stewart (1979), Binford'un yaptığı bu açıklamaların üstüne yenilerini eklemiştir ve Binford tarafından hazırlanan rapora benzer numuneler bularak bu raporu genişletmiştir.

Henüz Buikstra ve Swegle (1989), insan, bovid ve köpek kemikleri üzerinde yaptıkları çalışmalara dayanarak Baby ve Binford'un yaptıkları çalışmaları desteklemezler. Her ikisi de yeşil ve kuru kemikler üzerine raporlar yazmıştır. Enine derin çatlaklar güncel kemikler için yeterli kanıt sağlamamaktadır. Ancak yorumlamak gerekirse kuru kemiklerde yanma sonucu ya yeşil trenk oluşuyor ya da kemiğin yüzeyinde desenli kırıklar meydana geliyor.

ADLİ KREMASYONUN TANIMI VE ÖNEMİ

Ateşin insan dokuları üzerindeki etkileri her zaman adli bilimlerin araştırma konuları arasında yer almıştır. (Lancet, 1893). İnsan cesedinin yakılma geleneği oldukça eski tarihlere gitmektedir (Baby, 1954). Arkeolojik açıdan toplumlar çeşitli amaçlarla ölümlerini yakmak için antik dönemlerde ölen kişilerin vücutlarının etrafına odunlar koymuşlardır. Kaczmarek ve Piontek (1982) Neolitik dönemlerden başlayarak Erken Orta Çağ Avrupa'sına kadar törenle ceset yakma yani kremasyon işleminden söz etmektedir.

Kremasyon işleminin yapıldığına ait ilk izlere Avustralya'da Mungo Gölü çevresinde 25,000-32,000 yılları arasında rastlanmıştır (Bowler ve ark., 1970). Bir yangın sonrasında veya özellikle yakma sonrasında yumuşak doku ve altındaki sert

dokunun, yani kemik ve dişlerin, tamamen yok olmadı görülmüştür (Bass, 1984). Törenle yakılan cesetlerden arta kalan materyalden, minimum düzeyde de olsa yaş, cinsiyet, patoloji ve birey sayısı ile ilgili bilgiler elde etmek mümkündür (Lange ve ark., 1987). Ancak adli amaçlı analiz ile arkeolojik amaçlı analiz birbirlerinden farklı olmaları nedeniyle bu bilgiler bazı durumlarda yeterli olmayabilmektedir. Bu nedenle yangın sonrası geriye kalan insan kalıntılarının adli amaçlı kimliklendirmede, yüz etlendirmesi, DNA analizi v.b. yardımcı bilgilerden de yararlanmak gerekmektedir.

Antik dönemlerde çeşitli kültürel amaçlar doğrultusunda ceset yakma (kremasyon) bir toplumun geleneği olmasının yanı sıra, bazen de insan yakma suç delillerinin ortadan kaldırılması için kullanılan ve bununla birlikte 1892'lere kadar uzanan bir uygulama olarak da karşımıza çıkmaktadır (Lancet, 1893). Başka bir kremasyon uygulaması ise yakın zamanlarda Almanya'da yapılmıştır. Bu uygulamaya göre ölü bireylerin organları incelendikten sonra bu bireylerin tüm organları doktorlar tarafından yakılmıştır (Uchigaski, 2004). Genellikle kremasyon cesetlerle ilgili adli soruşturmaların büyük çoğunluğu evde meydana gelen yangınlarla ilgilidir.

Adli bilimler açısından kremasyon, herhangi bir yerde meydana gelen yangın sonrası kremasyon kalıntılarının (yanmış insan cesetlerinin) incelenmesi ve kimliklendirme çalışmalarının yapılarak sonuçlandırılmasıdır. Hemen hemen bütün yangınlar için uygulanan bir adli soruşturma süreci vardır. Bu aşamada önce yangının belgelenebilmesi için olay yeri belgelenir ve daha sonra kremasyona ilişkin kalıntılar sistemli bir şekilde toplanır.

DeHaan (2002) kundakçılığın bir cinayet aracı olduğu ve suçun kanıtını yok etmek için seçilen bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Kasıtlı olarak çıkarılan yangınların soruşturmasını yapmak için, genellikle adli tıpçı, patolog, toksikolog, radyolog, diş hekimi ve hatta arkeolog ve adli antropolog gibi çeşitli alanlardan uzmanların olduğu bir ekip gerekmektedir. Bu tür çalışmalarda Adli antropologlar genelde ciddi şekilde bozulmuş insan kalıntılarının iskeletleşmiş bölümlerinin incelenmesi konusunda yardımcı olmaktadır. Bu nedenle yangın sonrası incelemelerde Adli antropologlarında olay yerinde bulunması kremasyon kalıntılarının düzenli ve bozulmadan belgelenecek toplanması açısından önem taşımaktadır. De Haan (2002), yangın konusunda araştırma yapan uzmanların genelde, giysi gibi yakıt yükü olabilecek bulgular ile yangının çıkış noktası konusunda inceleme

yaptıkları, cinayet üzerine çalışan uzmanların ölümün meydana gelişi ve sonuçları hakkında bilgi ve belgeleri değerlendirdikleri, Adli antropologların ise yangın sonunda kalan iskeletleri tanımladıklarını belirtmiştir.

a-Suç Bağlamında Kremasyon

Adli antropolojik araştırmalar kapsamında yangın sonrası, insanlara ait kalıntıların yok edilmesine yönelik bir girişim söz konusu olduğunda “**suç kremasyonu**” ortaya çıkmaktadır (Fairgriece ve Molto, 1994). Bu tür olaylar sonucunda kimliksiz cesetler veya kayıp şahıslara ait kalıntılar gündeme gelmektedir. Özellikle kundaklama sonucu çıkan yangınların adli amaçlı bir yaklaşımla incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Suç temeli oluşturabilecek diğer bir durum da kremasyon gömüleridir. Birey öldürüldükten sonra ceset yakılarak olay mahalinin dışında başka bir araziye gömülerek üzeri toprakla doldurulmaktadır. Yanmış kalıntılarda yapılacak çevresel incelemeler olayın aydınlatılmasında büyük bir rol oynamaktadır. Bu durumda oluşturulan mezarlar genelde gizli mezarlar olarak tanımlanmakta, bu gizli mezarlar da genel olarak tanımlanabilecek tarzda oluşumlardır ve mezar özelliklerinin hepsini taşımaktadır. Yani bu tür

mezarlarda, herhangi bir hava boşluğu bulunmaz ve toprak genellikle içine yığılmış dolgu şeklinde ve toprak yapısı doğal yapısını kaybetmiştir. Çünkü bu durumda oluşturulan mezarın kapatılması esnasında toprak katmanları karışarak doğal sırasını kaybetmiştir. Mezarların çevresindeki bitkiler toprağa karışan vücuttaki inorganik minerallerle beslenmeye başlamıştır. Bununla birlikte kremasyon cesetlerin ayrışması normal cesetlerin ayrışmasından daha uzun bir zamanda gerçekleştiği için, kremasyon cesetler çok fazla bitkilerin besin kaynağı olamamaktadır.

Normal mezarlar cesedin rahatça ayrışıp toprağa karışmasına olanak sağlamak amacıyla derin ve genişken, yangın sonrası kalıntı mezarlar, kremasyon kalıntıları üzerinde az miktarda ayrışabilecek doku bulundurduğu için çok sık ve dardır. Mezar ortamlarındaki kremasyonların korunma durumu genellikle çok iyidir. Kremasyonların incelenmesi sonucunda birçok bilgi sağlamak mümkündür. Suç konumunda değerlendirilmesi gereken diğer kremasyon çeşitleri, trafik kazaları, tren kazaları, uçak düşmesi gibi olaylar sonucunda çıkan yangınlar sonrasındaki her tür kalıntılardır.

b-Kremasyonun Tespiti

İnsan bedeninin yanması tafonomik bir süreç olarak değerlendirilebilir. “Tafonomi”, ilk kez Rus paleontolog I.A. Efremov (1940) tarafından canlı kalıntılarının biyosferden litosfere geçiş sürecinin (gömülme kuralları) çalışması olarak tanımlanmıştır. Haglund ve Sorg (1997) tafonomiyi ölmüş insan toplulukları üzerinde yapılan çalışmalar olarak tanımlamışlardır. Aslında bu tanımda anlatılmak istenen, ölüm zamanından ele geçen süreye kadar ölen canlının başından geçen olaylar ve “yaşam öyküsü” olarak canlının ölüm sonrasında başından geçen süreçlerin yeniden inşa edilmesidir. Bu durum adli bilimler açısından ele alındığında, kalıntılar üzerindeki izlerin doğal yollarla mı yoksa başka birilerinin eylemi sonucunda mı oluştuğunun ayırt edilmesi önemlidir. Yangın, insan kalıntılarını değiştiren tafonomik bir etken olmakla birlikte, önemli olan yangının çıkış nedeni ve adli bilimler açısından öneminin belirlenmesidir. Böylece olayın kriminal kremasyonu olup olmadığına karar verilebilir.

Bu tip adli vakalarda en önemli problemlerden birisi kremasyonun ve olay yerinin doğru tespitidir. Cesedin Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

kömürleşme derecesinde yandığı durumlarda yumuşak dokular tamamen yok olmakta ve daha az tanınabilir durumdaki sert dokular bulunabilmektedir. Eğer failin, ceset üzerinde oluşturduğu hasarlar çok fazla ise, cesetteki yanmış dokuları tespit etmek oldukça zorlaşır. Ele geçen kalıntılar çok dağınık ve parçalanmış veya çok kırıklı parçalar olsa bile adli antropologlar tarafından bu kalıntıların tanımlanması mümkündür.

Ele geçen kömürleşmiş haldeki bir kalıntının tespit edilmesi için kullanılabilecek en pratik yöntem fiziksel incelemedir. Herhangi bir aramada ilk aşama, herhangi bir insan kalıntısının olup olmadığının tespitidir. Son zamanlarda köpekler, kremasyon kalıntılarını aramak için eğitime başlanmış olup, bu tür adli kremasyon vakalarında oldukça başarılıdırlar.

Kremasyon tespiti için son zamanlarda kullanılan başka bir yöntem ise alternatif ışık kaynaklarıdır. Özellikle kemik ve dişler üzerinde güçlü bir ışığın varlığı ile kremasyon tespiti yapılmaktadır. İncelenen kalıntılar bu yoğun ışık altında kremasyonun derecesine ve şekline göre değişik renkler almaktadır. Bu da kremasyonun ne şekilde oluştuğuna dair bilgiler edinilmesini sağlar (Craig ve Vezaro, 1998).

SONUÇ

Gerek arkeolojik kremasyonlar gerekse adli kriminal kremasyonlar çalışılırken insan anatomisinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Arkeolojik amaçlı kremasyonlarda iskeleti oluşturan kemiklerin yanma derecesi, yanma şekli, ve morfolojik değişikliklerin çok iyi tanımlanmasıyla kremasyon olguları daha doğru yorumlanacaktır. Adli kriminal kremasyonlarda ise cesedin ölüm öncesi mi yoksa ölüm sonrası mı yakıldığının belirlenmesi için yanma şekillerini iyi anlamak gerekmektedir. Son yıllarda özellikle iskelet kalıntıları üzerinde yapılan araştırmalarda bir artış gözlenmektedir. Gelişen araştırma yöntemleri ve yenilikçi deneysel yaklaşımların bu artışla bir bağlantısı olduğu düşünülebilir. Özellikle yangınlar sonucunda ortaya çıkan insan kalıntılarını incelemek ve değerlendirmek Adli bilimcilerin görevi olarak bilinmektedir. Bu tür ekiplerin oluşturulması Uluslararası alanda yapacağımız araştırmalarda güvenilirliğimizi arttıracaktır.

Kremasyon Araştırmalarında oluşturulacak disiplinlerarası ekipler aracılığıyla, yukarıda verilen bilgiler de kullanıldığında

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

1-Kalıntıların antik dönemlerde kültürel açıdan bir ölü gömme geleneği olarak yakılan ceset kalıntıları mı?

2-Günümüzde kundaklama, uçak, tren ve araç kazaları gibi kazalar sonucunda oluşan yangınlardaki yanan insan kalıntıları mı?

3-Yıldırım düşmesi sonucu oluşabilecek yangınlardan arta kalan insan kalıntıları mı?,

4- Son zamanlarda mezarlık alanlarından tasarruf etmek amacıyla krematoryumlarda insan cesetlerinin yakılması sonucu arta kalan kalıntılar şeklinde mi? olduklarını çözümleyebilmek mümkündür.

Bu tür kalıntıların incelenmesinde ise doğru sonuçlara ulaşmak için bir ekip çalışması yapılması zorunludur. Hem arkeoloji açıdan yanmış insan kalıntıları, hem de adli bir olayla bağlantılı kriminal kremasyon sonucundaki insan kalıntılarının çözümlenmesi çeşitli disiplinlerden uzmanlardan oluşan ekiplerle yapılmalıdır. Özellikle kriminal kremasyon kalıntılarını inceleyecek ekibin içerisinde, kolluk kuvvetleri ve yangın uzmanlarının yanı sıra ceset kalıntılarının tanımlanması ve kimliklendirilmesi için; başta Adli tıp uzmanları ve Adli antropologlar olmak üzere, adli odontolog, patolog, arkeolog, toksikolog, biyolog v.b. uzmanlarının yer alması gerekmektedir. Adli bağlamda oluşan yangınlarda insan kalıntılarını tanımlamak yeterli bilgi ve tecrübe

Nisan Sayısı 16

gerektirmektedir. Bütün bu özelliklerin hepsi bir araya geldiğinde adli vakanın çözümlenmesi kolaylaşmakta ve olay yerinde insan kalıntılarının olup olmadığı bu araştırmacıların tecrübe ve bilgileriyle netlik kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Baker, A.J., “A Taphonomic Analysis of Human Cremains from the Fox Hollow Farm Serial Homicide Site”, A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science in Human Biology in the Graduate School of the University of Indianapolis, Aralık 2004.

Bell, L.S., F.S. Wong, J.C. Elliot, A. Boyde and S.J. Jones, “Post mortem Changes in Buried Human Bone”, Journal of Anatomy, s.183-196., 1993.

Bonucci, E. ve G. Graziani, (1975) *Comparative Thermogravimetric, X ray diffraction and electron microscope investigations of burnt bone form recent, ancient and prehistoric age*. Atti Memorie Accademia Nazionale die Lincei Scienze, Fisiche, Matematiche Naturali, Ser. 8, Sec. 2 A (Roma) 59: 517-534

Brothwell, D.R., “Burnt Bones”, Digging up Bones, s.14-16, 1981.

DeHaan, J. (2002) Kirk’s Fire Investigation, fifth edition. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, s. 638

Efremov, I. A. (1940). Taphonomy: new branch of paleontology. Pan-American Geologist, 74, 81-93

Fairgrieve ve Molto, (1994) Burning Point: Canadian Case Studies of Intentionally Cremated Human Remains. In Herring, A., and L.Chan, editors Strength and Diversity: A Reader in Physical Anthropology. Toronto: Canadian Scholars Press Inc. S.385-402

Fairgrieve, S.I., (2008) *Cremains in The Forensic Setting*”, Forensic Cremation: Recovery and Analysis, Bölüm 1, s.1-23.

Fairgrieve, S.I., (2008) *The Cremation Process*”, Forensic Cremation: Recovery and Analysis, Bölüm 3, s.37-61.

Fairgrieve, S. I. (2008) *Forensic Cremation Recovery and Analysis*, CRC Press/ Taylör and Francis Group

Gejvall, N.G. (1969) Cremations. In: Brothwell, D., and Higgs, editors. *Science in Archaeology*. London : Thomas and Hudson, p. 468-469.

Gruchy, S., T. L. Rogers, (2002) Identifying chop marks on cremated bone: a preliminary study. *Journal of Forensic Sciences*, Sayı: 47, s.933-936, 2002.

Haglund ve Sorg (1997) *Forensic Taphonomy the postmortem Fate of Human Remains*, CRC Press, Boca Raton, New York, Washington.

Heglar, R., (1984) Burned remains. In: Rathbun, T. And J.E. Buikstra, editors.

Human Identification: Case Studies in Forensic Anthropology. Springfield, IL: Charles C. Thomas, P. 148-158.

Holden J. L., PP. Phaky ve J.G. Clement (1995) Scanning electron microscope observations of incinerated human femoral bone: a case study. *Forensic science International* 74: 17-28

Lancet, The. (1893) Burial, Cremation and the detection of crime. *The Lancet* 141 (3627): 478

Lisowski, F.P., (1968) The investigation of human cremation. *Anthropologie und Humangenetik*. 4:76-83

Marsh, S. M. and S.Klem, (2002) *The effects of temperature and duration of heat exposure on bone collagen yield*. Unpublished manuscript. Sudbury, ON: Department of Biology, Laurentian University.

Mayne, P.M (1990) *The identification of precremation trauma in cremated bone*. Unpublished M.A. Thesis, Department of Anthropology, University of Alberta

Ökse, A.T., (2005) *Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri*, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 5, s. 1-8, 2005.

Reinhard, K.J., T.M. Fink, “Cremation in Southwestern North America: Aspects of Taphonomy that Affect Pathological Analysis”, *Journal of Archeological Science*, Sayı: 21, s.597-605, 1994.

Richardson, Megan J., (2017) *Determining the Presence of Remains Using the Chemical Composition of Burned Cadaver Ash*. Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers. 10955.

<http://scholarworks.umt.edu/etd/10955>

Shipman, P., G. Fosterb and M. Schoeninger, (1984) ”Burnt Bones and Teeth: an Experimental Study of Color, Morphology, Crystal Structure and Shrinkage”, *Journal of Archaeological Science*,11;301-325

Ubalaker, D.H., (2008) *The Forensic Evaluation of Burned Skeletal Remains: A Synthesis*”, *Forensic Science International*, Sayı: 5528.

Uchigaski, S. (2004), Forensic external examination before cremation-introduction of tile system in Hamburg. *Research and Practice in Medicine* 47:219-222.

Walker, P.L and K.P. Miller (2005) Time Temperature, and oxygen availability: an experimental study of the effects of environmental conditions on the color and organic content of cremated bones. *American Journal of Physical Anthropology Supplement* 40:216-217

RAHMİ SERHAT KEMER

Arkeolog

Sümer ve Akkad Toplumlarında Yeni Yıl; Nisannu

Sümer, Akkad, Assur ve Babil gibi Mezopotamya uygarlıklarında yeni yıl kutlamalarının kökeni Sümerlerden gelse de konu üzerinde günümüze ulaşan en sağlam metinler Babil ve Assur dönemine aittir. Söz konusu uygarlıkların ay esaslı takvim kullandıkları bilinmektedir. Söz konusu ay takviminde günler güneşin batmasıyla, aylar ise ayın hilal şeklini alması ile başlamaktadır. (CAH; 750) Ay takviminde bir yıl 354 günden oluşmakla birlikte günümüzde kullandığımız güneş takviminde ise bir yıl 365 günden oluşmaktadır. Oluşan bu bir yıldaki 11 günlük kayıp, her 19 yılda 7 aylık bir kayıp oluşmasına sebep olmaktadır. (CAH; 750) Söz konusu uygarlıklar bu takvim ile temel

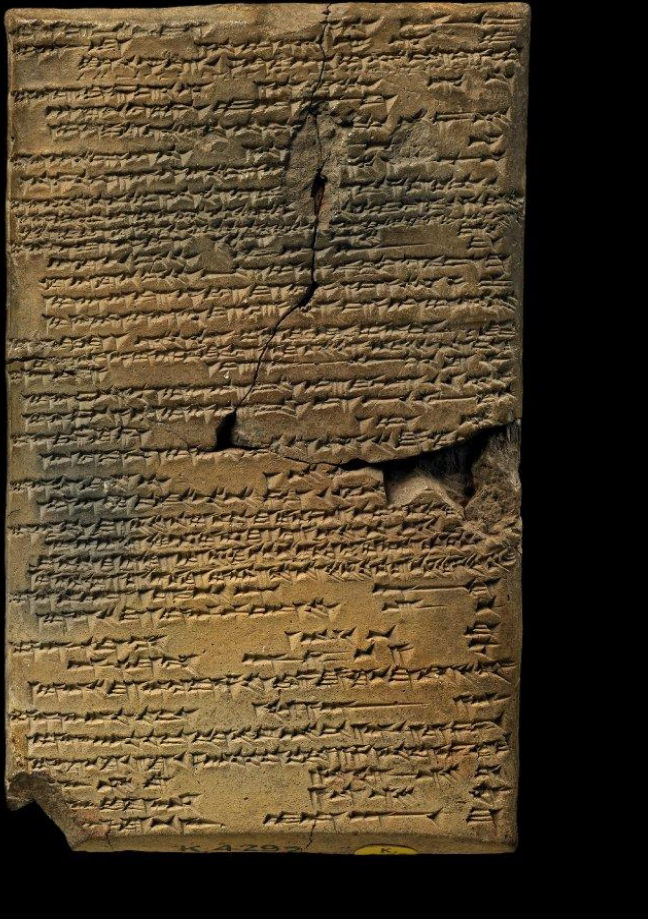
geçim kaynakları olan tarım ürünlerinin ekim ve hasat zamanlarını kontrol ediyorlar ve günlük işlerini de yine bu takvime sadık

kalarak yapıyorlardı ve bu sebepten ötürü kayıp aylar bu uygarlıklar için büyük bir sıkıntı idi. Bu sıkıntıyı

gidermek için belirli dönemlerde bazı aylar tekrarlanıyor ve böylelikle takvime ay ilave edilerek bu sıkıntının önüne geçilebiliyordu. İlave edilen ay “fazlalık” (atru), “sonraki” (arku) veya “ikinci” olarak adlandırılmaktadır.

Sümer ve Akkad Toplumlarında Yeni Yıl; Nisannu

Bilinen en eski yazılı metinlerin ele geçtiği Sümer toplumunda ilk yazılı metinler mabede verilen ürünlerin kayıt altına alınması gerekliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde yazıtlar ebedi metinleri ve kralları faaliyetleri konu almaya başlamıştır. Sümer toplumunda yeni yıla dair elde edebildiğimiz en somut bilgiyi yazılı metinlerde bu güne yapılan göndermelerden ve Sümer mitolojisinde görmekteyiz. Nisannu kelimesi, ilk meyvelerin sunulması anlamına gelen Sümerce *nesag₂* kelimesinden türemiştir. Ayrıca Sümerce

bara₂.zag.gar yani mabet, tahtın olduğu alan şeklinde de metinlerde geçmektedir.

(Black, George ve Postgate, 2000; 82) Nisannu kelimesinin kökenine bakacak olursak;

 nisag₂ anlamına gelen bu kelime M.Ö. 2500-M.Ö. 2000 arasında 659, M.Ö. 2000-M.Ö. 1500 arasında 2 defa yazılı metinlerde geçmektedir.

 ne-sag anlamına gelen bu kelime M.Ö. 3000-M.Ö. 2500 arasında 103, M.Ö. 2500-M.Ö. 2000 arasında 49, M.Ö. 2000-M.Ö. 1500 arasında 17 defa yazılı metinlerde geçmektedir.

 nesag anlamına gelen bu kelime M.Ö. 3000-M.Ö. 2500 arasında 6, M.Ö. 2500-M.Ö. 2000 arasında 109, M.Ö. 2000-M.Ö. 1500 arasında 26 defa yazılı metinlerde geçmektedir.

 nig₂ sag, ni₃ sag anlamına gelen bu kelime M.Ö. 3000-M.Ö. 2500 arasında 1, M.Ö. 2000-M.Ö. 1500 arasında 4 defa yazılı metinlerde geçmektedir. (NABU, 1994; 83 vd.)

Sümer mitolojisinde ise “İnanna’nın ölümler diyarına inışı” adlı metin yeni yıla girişin ilk örneğini vermektedir, metine kısaca değinecek olursak;

İnanna kendi isteğiyle ablası ve düşmanı olan yeraltı Tanrıçası olan Ereškigal’i ziyaret etmek istemektedir. Bu ziyaretin sebebi Ereškigal’in kocası olan Gugalanna’nın ölümüdür. İnanna yeraltına gitmeden önce veziri olan Ninşubur’a eğer üç gün içerisinde geri dönmezse sırasıyla Nippur’a gidip Enlil’e, Ur’a gidip Nanna’ya ve Eridu’ya gidip Enki’ye durumu anlatıp kendisini yeraltından kurtarmaları için yalvarmasını söyler ve yeraltına gider. Burada onu kapıcı Neti karşılar ve Ereškigal’e durumu bildirdikten sonra yeraltının yedi kapısının her birinden geçerken Tanrısal giysi ve eşyalarını bırakması şartıyla onu içeriye alır. Tüm kapılardan geçen İnanna çıplak ve yere eğilmiş şekilde Ereškigal ve Annunakilerin karşısına çıkar ve yeraltının yedi yargıcı olan Annunakiler İnanna’nın ölümüne karar verirler ve cesedini kazığa bağlarlar. Üç gün ve gece bekleyen Ninşubur sırasıyla Tanrılara yakarmaya başlar ve tek yardım eden, son gittiği Tanrı Enki olur. İnanna ışığın, aşkın ve yaşamın Tanrıçası olduğundan ötürü onun ölümüyle birlikte yeryüzünde bunların hiç biri kalmamış ve insanlar, hayvanlar ve doğa ölüme doğru gitmektedir. Sümer mitolojisinde Tanrılar tapınılmaya ihtiyaç duyarlar ve tapınan olmayınca kendi varlıklarının da pek bir önemi yoktur. Bu durum tufan hadisesinde de tekrarlanır. Bunun farkında olan ve İnanna’ya yardım etmeyi kabul eden Tanrı Enki akıl ve bilgelik Tanrısıdır. Olayın

devamında Enki, çamurdan Kurgarru ve Kalaturru isimli iki yaratık yaratır.

Kurgarru'ya hayat yiyeceğini, Kalaturru'ya ise hayat içeceğini veren Enki, bunları altmış kez İnanna'nın üzerine dökmelerini söyler. İki yaratık bir şekilde yeraltına inerler ve İnanna'yı canlandırırlar ve İnanna yeryüzüne çıkmayı başarır ancak ölümler diyarının bir kuralı vardır; buraya bir kez giren bir daha çıkamaz. İnanna'nın peşine takılan Cinler yeraltına kendi yerine birini bırakırsa onu rahat bırakacaklarını söylerler. Cinler ve İnanna yeraltına kimin gideceğini bulmak için tüm Tanrıları dolaşmaya başlarlar ancak tüm Tanrılar İnanna'nın yokluğundan ötürü derin bir hüznün ve keder içerisinde, bir Tanrı hariç; İnanna'nın kocası olan Tanrı Dumuzi kutsal tahtında keyif içerisinde İnanna'yı aldatmaktadır, bunu gören İnanna kocasını yeraltına götürmelerini söyler.

Dumuzi yeraltına götürülürken Güneş Tanrısı Utu'ya yardım etmesi için yakarır ve Utu yardım etmeyi kabul eder.

Dumuzi'nin kollarını ve ayaklarını yılanla dönüştürerek Cinlerden kaçmasını sağlar.

Cinlerden kurtulan Dumuzi bir rüya görür ve bunu yorumlaması için kardeşi Tanrıça Geştinanna'ya gider;

“Ama kardeşim,

Söyleme bu rüyayı!

Etrafında büyüyen sazlar,

Seni yakalayacak Cinler.

Tek duran kamış,

Sana üzülecek annen.

Koparılan kamışlar,

Birimiz önce, birimiz sonra götürüleceğiz.

Yayığının dibi çıkması,

Cinler yakalayacak seni.

Su kabının düşmesi,

Annenin kucağından düşeceksin.

Değneğin kaybolması,

Cinler her şeyini silip süpürecek.

Benim keçimin sakalını toza sürtmesi,

Saçlarım senin için havaya kalkacak.

Koyunumun yeri tırmalaması,

*Ah Dumuzi!.. Senin için yüzümü
yolacağım.”*

Olayın devamında Cinler bir şekilde Dumuzi’yi yakalar ve yeraltına götürürler ancak İnanna bu yaptığından ötürü pişman olmuştur ve kocasını özlemeye başlamıştır. Tanrıça Geştinanna ise Tanrılara, yılın altı ayı kendisinin diğer altı ayda ise Dumuzi’nin yeraltında bu cezayı çekmesi için yalvarır ve bu talep Tanrılar meclisi tarafından kabul edilir. Böylelikle her yılın altı ayı İnanna ve Dumuzi yeniden kavuşmakta, bahar gelmekte ve yeni yıl başlamaktadır. (Çığ, 1998; 33-56; Kramer, 1999; 153-172)

Söz konusu bu metnin yazılmış kopyalarında başka versiyonları da bulunmakla beraber metnin ana teması aynıdır. Metin büyük olasılıkla Enuma Eliş gibi halk tarafından yapılan törenlerde okunmakta ve Tanrılar böylelikle yüceltilmekteydi.

Mezopotamya uygarlıklarında yeni yıl kutlamaları yılın ilk ayı olan Nisannu ayının dördüncü günü gerçekleştirilmekteydi. (Ökse, 2006; 53) Söz konusu güne birçok yazılı metin gönderme yapsa da bir çoğunun kırık olması sebebiyle bazı takvim metinlerine değinmeyeceğiz. Gün hakkında tan bir bilgi veren takvim metinler şöyledir;

Ekmek Sunum Takvimi

*“Tanrı Nabû’nun kutsal günü olan
dördüncü günde,*

Gün ortası iyi (geçecek).

*Bir önceki (gibi). Ne davaya katılsın
ne de falcılara gitsin.*

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

*Nereye giderse gitsin iyi (bir gün)
değil.*

*Sunu ekmeğini Tanrı Marduk,
Tanrıça Zarpanitu, Tanrı Nabû ve Tanrıça
Taşmetu’ya sunsun. Kabul olur.*

Günleri uzar. Malı mülkü artar.”
(Adalı ve Görgü, 2017; 176)

Huzurda Yere Kapanma Takvimi

*“Nisannu ayının dördüncü gününde
Tanrı Marduk huzurunda yere kapansın.
Meramını söylesin. Bu sayede [itib]ar ve
kâr ona ihsan edilecek.”* (Adalı ve Görgü,
2017; 255)

Ayların Kralı “meyve” Takvimi

Bu takvime ilave edilen Nisannu ayı sayesinde bu gün neler yapıldığı hakkında bilgi sahibi oluyoruz.

*“[Tanrı Nabû ve Tanrı Marduk’a ait
kutsal ayinin] yapıldığı dörd[üncü] gün iyi
bir [g]ün. Geceleyin kral [sunu ekmeğini]
Tanrı Nabû ve Tanrıça Taşmetu’ya
[sunsun]. [Ada]k sunsun. Ellerini
kaldırarak dua etmesi Tanrı huzurunda
kabul olur.”* (Adalı ve Görgü, 2017; 286)

Pers İmparatorluğu Döneminden Bir Seçki

*“Nisannu ayı dördüncü gün Tanrı
Marduk huzurunda yere kapansın.*

*Meramını söylesin. Bu sayede
[itib]ar ve kâr ona ihsan edilecek.”* (Adalı
ve Görgü, 2017; 355)

Nisannu ayı genel olarak tüm metinlerde iyi bir ay olarak geçmektedir. Yeni yılın dördüncü günü yani yılın ilk günü ise ancak Tanrılara sunu yapılması ve Tanrılarının yüceltilmesi şartıyla iyi geçecek bir gündür. Böylesi bir gönderme yalnızca dördüncü günden ibaret değildir, diğer günlerde de Tanrılara tapınılmasının gerekliliği vurgulanır.

Nisan Sayısı 22

Yeni yıl törenlerinin nasıl kutlandığı konusuna bakacak olursak, konu üzerine en net bilgiler Babil'den gelmektedir. Yukarıda verdiğimiz “İnanna'nın ölüler diyarına inişi” adlı metnin Babil versiyonunda Tanrı Tammuz (Dumuzi) yeraltına hapsedilmiştir ve Tanrıça İştâr (Inanna) onu yeraltından kurtarır ve anlatının sonucunda İştâr ve Tammuz yeryüzünde birleşirler ve doğa yeniden dirilir. Babilliler bu kutsal birleşmeyi a-ki-ti-še-gur¹⁰-ku⁵ yani akitu törenleri ile kutlamışlardır. Söz konusu bu tören sırasında Tanrı heykelleri tapınaklardan çıkarılır ve şehrin dışında bulunan “akitu evi” adı verilen Esagila tapınağına getirilmektedir. Sonrasında İştâr tapınağının rahibeleri Tanrı ve Tanrıçanın “kutsal birleşmesini” canlandırırlar. (Ökse, 2006; 53-54) Tören sırasında kral aşağılanır, tapınakların bahçesinde Tanrılara kurbanlar sunulur ve yemekler yenirdi. (Postgate, 1974; 59) Tören sonunda yeniden Babil şehrine dönülür ve İştâr kapısından geçilerek Tanrı heykellerinin tapınaklara geri götürülürdü. Tüm bu olaylar 12 günde yapılmaktaydı. (Podany, 2018; 207-212)

Çevre uygarlıklara baktığımızda ise Mısır'da tarımın başlaması Nil nehrinin kabarması ile başlar ve bu durum Osiris'in yeniden dirilişi ile bağlantılı görülmüştür. Nehrin kabarmaya başladığı Hoiach (Haziran) ayında yeni yıl kutlamaları yapılırdı. (Erman 1934: 377-378) Anadolu'da ise Hititlerin bereket tanrısı olan Telipinu'nun kaybolması ile tarım bitmiş ve geri dönmesi ile yeniden başlamıştır. AN.TAH.ŞUM^{SAR} adı ile anılan bu bayramda Tanrılara sunular ve kurbanlar verilirdi. K. Bittel'e göre bu bayram Yazılıkaya'da Hitit tanrılarının kabartmalarının bulunduğu “A” odasında kutlanmaktadır. (Bittel, 1976; 210) Bir başka görüşe göre ise Boğazköy'de yer alan Fırtına Tanrısı Teşup ile Güneş Tanrıçası

Hepat'a adanan Büyük Tapınakta kutlanmaktaydı. (Haas, 1994; 775; Schachner, 2019; 158) Büyük tapınakta bulunan ve Boğazköy'e yabancı olan koyu zeytin yeşili rengindeki gablo taşı olasılıkla bu tarz törenler sırasında kullanılmakta ve burada bir takım sunular veya törenler gerçekleştirilmekteydi.

SONUÇ

Sümer, Akkad, Assur, Babil, Mısır, Hitit ve başka bir çok medeniyette karşımıza çıkan ve bereket kültü ile özdeşleştirilen yeni yıl bayramı, mitolojik anlatılar değiştirilse bile hep aynı şekilde ilerlemiştir. Bereket Tanrı veya Tanrıçası yok olmasıyla beraber yeryüzünde tarım biter ve geri gelmesiyle beraber yeniden başlar ve insanlarda Tanrı'nın yeniden gelişini, doğanın yeniden dirilişini kendi kültür ve inanışları çerçevesinde kutlarlar. Günümüzde kutlanan nevrüz adıyla anılan törenler de bu ritüelin günümüze yansımalarıdır. Jevons'a göre din, totemizmin çoktanrıçılığa ve tektanrıçılığa doğru tek biçimli ve evrimci gelişimiydi, animizm ise dinsel bir inanç biçiminden çok ilkeliliğin felsefi bir kuramıydı. (Jevons, 1896; 206) Yeni yıl bayramlarının kökeninde ve diğer mitolojik anlatıların kökeninde işte bu kuram yatmaktadır.

KAYNAKÇA

... 2008. The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East. from the Eighth to the Sixth Centuries B.C. The Cambridge Ancient History. Vol. III. Part II. (eds.) J. Boardman, İ. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger, C. B. F. Walker. UK. The Cambridge University Press. Second Edition.

Adalı, S. F. ve Görgü A.T. 2017. *Bâbil Hemeroloji Serisi –Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Bittel, K. 1976. Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus. München, Beck.

Black, J., George, A. ve Postgate, N. 2000. *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Çığ, M. İ. 1998. *İnanna'nın Aşkı, Sumer'de İnanç ve Kutsal Evlenme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Erman, A. 1934. *Die Religion der Ägypter. Ihr Werden und Vergehen in Vier Jahrtausenden*. Berlin, Leipzig, Gruyter.

Haas, V. 1994. *Geschichte der Hethitischen Religion. Handbuch der Orientalistik*. Der Nahe und Mittlere Osten 15. Leiden, New York, Köln, Brill.

Heimpel, W. 1994. *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires*. 83; 72-73.

Jevons, F. B. 1896. *An Introduction to the History of Religion*. London.

Kramer, S. N. 1999. *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ökse, T. 2006. *Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri*. Bilig; 36: 47-68.

Podany, A. H. 2018. *Ancient Mesopotamia Life in the Cradle of Civilization*. Virginia: The Great Courses.

Postgate, J. N. 1974. The Bit Akiti in Assyrian Nabu Temples. *Sumer*: 30; 51-74

Schacner A. 2019. *Hattuşa, Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde*. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

AKTÜEL

Uğur DURANAY

Erciyes Üniversitesi Kore Dili ve Edebiyatı
Öğrencisi

SPARTA VE ATİNA'DA ÇOCUK OLMAK

Aynı kökleri ve dili paylaşmış olsalar da, Atina ve Sparta devletleri sanki iki ayrı evren gibidir. Yaşam felsefeleri olsun, eğitim sistemleri olsun, evlilik ve toplum yapısı olsun, çoğu noktada birbirlerinden ayırırlar. Bu noktada gelin Atina'da ve Sparta'da çocuk olmanın farklarına hep beraber bakalım.

Sparta yurttaşları hepimizin bildiği üzere savaşçı ruhlu, disiplinli, güçlü, ve her daim ülkeleri için ölmeye hazır kişilerdi. Bugün bile İngilizcede literatüre girmiş olan "Spartan" kelimesi cesur, sade hayat yaşayan, zevklerden ve lüksten uzak olan kişiler için kullanılır.

Öte taraftan Atinalılar, eğitilmiş, asker ruhlu olmayan fakat içinde birçok filozof,

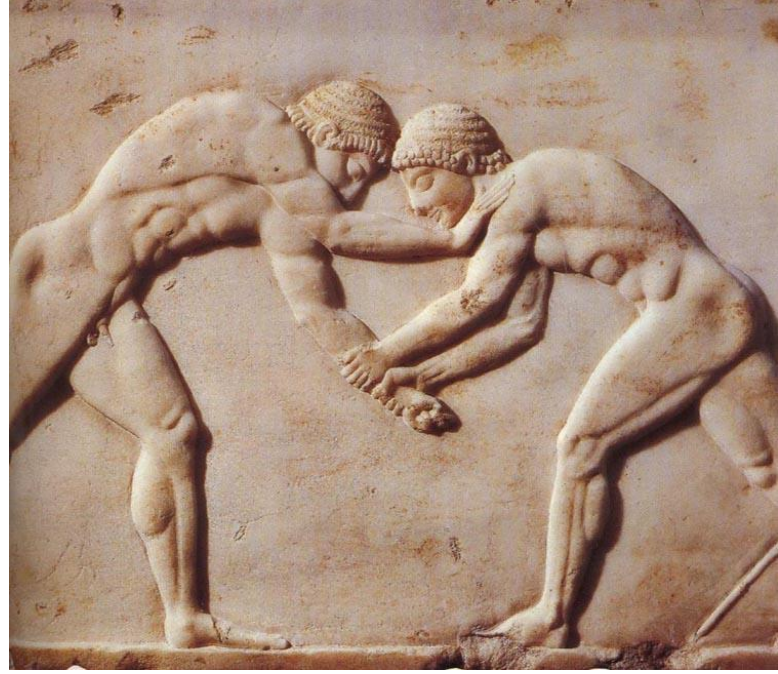
politikacı, trajedi ve komedi yazarları, müzisyenler ve heykeltıraşlar barındıran gelişmiş bir toplumdur.

Sparta'daki yaşam kendi zevklerinden feragat etmeye ve basitliğe dayalıydı. Çocuklar ailelerinden çok devletin çocuklarıydı desek yanlış olmaz herhalde. Onlar devletine bağlı, disiplinli, güçlü askerler olmak üzere büyütülürlerdi. Kaynaklara göre yeni bir Spartalı bebek dünyaya geldiğinde, askerler eve gelir ve gücünü belirlemek üzere kontrolden geçirirlerdi. Bebeği zayıf ve çok güçsüz bulmaları halinde onu Kaiadas uçurumundan veya Taygetos dağından aşağı atarlardı. (Bu konuyu Yunan bir tarihçi arkadaşım ile konuştuğumda bütün bu spekülasyonların Atina'dan çıkma olduğunu, Sparta'yı karalamak için oluşturduklarını söylemişti, takdiri size kalmış.)

Muayene başarılı geçerse çocuk bir süre büyütülmek üzere annesine teslim edilirdi. 7 yaşına bastığında ise annesinden alınır, asker olmak üzere diğer çocuklarla beraber eğitileceği bir koğuşa konulurdu. Annenin yumuşak-sevecen etkisi, çocuğun eğitiminde zararlı olarak düşünülürdü. Çocuklar onları güçlendirecek olan, rahattan ve lüksten uzak zorlu fiziksel antrenmanlardan geçerlerdi. Savaş sanatını, acıya dayanmayı ve zekaları ile hayatta kalmayı öğrenirlerdi.

20 yaşına bastıklarında ise, tam vatandaşlık almak için sıkı bir testi geçmeleri gerekirdi. Aristokratik vatandaşlığı sadece askerler alabilirdi. Testi geçememeleri halinde tam vatandaş olamayıp, Perioikoi (Orta Sınıf) olurlardı. Testi geçmesi halinde tam vatandaşlık alan genç erkek kışlada yaşamaya başlar ve asker eğitimlerine devam ederdi.

Spartalı kız çocukları da 7 yaşında okula giderlerdi. Erkekler kadar sert olmasa da, onlar da atletizm temelli dersler alırlardı.

Kadınların formda kalması, Sparta için savaşabilecek olan güçlü oğulları olması açısından önemliydi. Spartalı kadınlar o zamanlar çoğu Yunan şehir devletindeki kadınlardan daha çok eğitilmiş ve serbesttiler. Genelde 18 yaşında evlenirlerdi.

Erkekler için şartlar gerçekten zor ve yıpratıcı görünüyor. Ama Spartalılar için bu bir yaşam felsefesi idi ve anlaşılan o ki, küçüklüğünden bu sisteme giren çocuk sistemi sorgulamaya fırsat bile kalmadan adapte oluyordu.

Şimdi gelelim Atina'ya. Erkek çocukları ve kız çocukları tamamen farklı bir şekilde büyürlerdi. Erkek çocukları 7 yaşında okula giderken, kız çocukları evlenene kadar evde kalırdı. Kız çocukları resmi olarak eğitim almasalar da bazı anneler okuma ve yazma öğretirdi. Dans veya enstrüman çalmayı öğrenenler de vardı. Kız çocuğu evde annesine yardım etmeliydi.

Geleceğin bir annesi olarak kız çocuklarını bilgilendirmek önemliydi. Standart Atina'lı bir kadın olmak üzere herkes dokumayı, tekstil işlerini, çocuk bakımını, nakışla süslemeyi ve yemek pişirmeyi öğrenirdi. Kızlar festivallere ve cenazelere de katılabilirlerdi.

Atina'daki kızlar ortalama 12-13 yaşlarında, ergenliğe ulaştıklarında evlenmeye hazır olurlar ve geleneksel olarak 14-15 yaşlarında evlenip koca evinde yaşamaya başlardı.

Atinalı erkek çocukları ise 7 yaşında okula başlayıp, kesirler, toplama-çıkarma-bölme-çarpma içeren içeren bir matematik eğitimi alırlardı. Ayrıca Homeros'un fragmanlarına dair eğitilip okuma ve yazmayı da öğrenirlerdi. Ve ayrıca müzik genellikle lir olmak üzere müzik eğitimi de alırlardı. Fiziksel aktivite olarak ise okçuluk, sapancılık, güreş ve yüzmenin de dahil olduğu bir eğitim sistemleri vardı. Daha varlıklı olan kişilerin çocukları ise at binmeyi öğrenirlerdi. 14 yaşına geldiklerinde ise başka bir okula yükselirlerdi. Ve 18 yaşından 20 yaşına kadar süren bir askeri okul maceraları olurdu.

Sparta ve Atina'daki çocukların yaşamları genel hatlarıyla bu şekilde. Peki, siz hangisini tercih ederdiniz? Devlet sevgisinin, onurun, sertliğin ve savaşçılığın önemli olduğu, lüksten uzak Sparta mı? Yoksa bilimin, felsefenin, sanatın egemen olduğu Atina mı? Şahsen bana soracak olursanız, Atina'da erkek bir çocuk olmak, Sparta'da ise bir kız çocuğu olmayı tercih ederdim.

Olmayayı Oldurmak

*Kişinin Kendi
Elindedir*

*İnsan Bu Yüzden
Vardır...*

SULTAN GÖKPUNAR

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

ANADOLU'DA İNSAN ANLAYIŞINDA KÜLTÜR VE TARİHİ ESER BİLİNCİ

ZAMAN...

Dünyanın var oluşundan günümüze kadar olan süreçte insanlık sürekli bir gelişim ve değişim içinde olmuştur. İhtiyaçları doğrultusunda hareket eden insan, zamanın getirilerine göre kendini şekillendirmiş ve kendine farklı bir boyut kazandırmıştır. Günümüze kadar yapılmış bütün çalışmalar bir kenara bırakılırsa; insanlığın temelinin “Zaman” ile evrimleştiği görülmektedir. İnsanlığın zaman içinde fikirleri gelişmiştir, değişmiştir, somut ve soyut olacak bir

biçimde şekillenmiştir... İşte bugün “Kültür” ve “Tarihi Eser” olarak adlandırdığımız bu iki kavramda zamanın evrimleşmesiyle meydana gelmiş iki önemli olgudur.

“Kültür” ve “Tarihi Eser” kavramlarına dikkat ettiğimizde, bu iki kavramın her insanda aynı düşünce sisteminde meydana gelmediğini görmekteyiz. Yani “Kültür” ve “Tarihi Eser” kavramları kimine göre çok önemli, spesifik düşüncelerin tabanını temsil ederken kimine göre de hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Çeşitli tartışmalar olsa da (bence) bu durumun en temel sebebi; insanın yetiştirilme tarzı, aldığı eğitim ve yaşadığı hayata bakış açısıdır.

Tarihte “Kültür” ve “Tarihi Eser” olgusuyla ilk olarak “Avrupa”da karşılaşılmıştır. Avrupa bu önemli iki olguyu etkin kılmıştır ve halka yayılmasını sağlamıştır. Bunlarla birlikte Avrupa, Rönesans zamanında geçmişin zenginliklerindeki maddi değerlerinin dışında, tarihsel ve sanatsal olarak da ilgisini arttırmıştır... Anadolu’da ise “Kültür” ve “Tarihi Eser” uyanış süreci için ne yazık ki Cumhuriyet Dönemi’ni beklemek gerekecekti. Cumhuriyet Dönemi’ne kadar Anadolu’da 1071 öncesinde üretilmiş eserler “bizden” sayılmayacak ve arkeolojik değerler ilgi görmeyecekti.¹

Bugüne gelindiğinde ise, Anadolu topraklarında yer alan bütün eserlerin bize ait olduğunu kavrama düşüncesinde hala zorluklar yaşandığını görmekteyiz. Bu düşüncenin temelinde yatan algı; “İrk, Din, Bizden Olanlar ve Bizden Olmayanlar” mentalitesidir.² Bununla birlikte gelişen süreçte maalesef bu mentalite algısından dolayı tarihsel ve kültürel mirasın yok olması da kaçınılmaz olmuştur.

İnsanlarda yer edinmiş olan bilinç eksikliği, farklı algılamaları, farklı söylevleri beraberinde getirmiştir... Peki bu durum nasıl değişecek? İnsanların tarihi eserleri iyi bir

şekilde algılayabilmesi, onları koruyabilmesi için gerekli şartları nelerdir vs? Bu ve buna benzer yüzlerce soru buraya sıralanabilir... Aslında tüm bu soruların cevabı dört önemli maddenin içinde yatıyor. Eğer bu dört temel madde yerine getirilirse, Tarihi eser ve kültür konusunda insanlarda bilinçli bir değişim gözlenecektir. Yerine getirilmesi gereken dört temel madde;

- Kültür ve Tarihi Eser bilinci, küçük yaşlardan itibaren insana aşılmalı (Eğitim)
- Maddi gücün iyileştirilmesi (Aç ve yoksul insan kültür ve tarihi eser düşünmez)
- Manevi değerlerin ne demek olduğu konusunda bilinçlendirme çalışmaları
- İnsanları okumaya teşvik etme

Yukarıdaki dört maddenin içine daha pek çok örnek yazabiliriz. Fakat bu dört madde olmazsa olmazlar arasındadır (benim için) ve sorunların temel taşını oluşturmaktadır. Anadolu’da yaşayan halklara baktığımızda maddi gücü iyi olan insanların sanata, kültüre, tarihe ve felsefe gibi düşünce odaklı olgulara yöneldiği görülmektedir. Fakat maddi gücü sınırlı olan, zor hayat şartlarında yaşayan insanlarda ise sanat, kültür, tarih ve felsefe gibi düşünce bazlı olguların olmasını beklemek abes bir yaklaşım olacaktır. Çünkü maddi yönden

¹ Yaşar Yılmaz, *Anadolu’nun Gözyaşları: Yurt Dışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz*, Yem Yayınları, İstanbul, 2015, s. 3.

² Yılmaz, 2015, s. 3.

sıkıntısı bulunan insanlar gününü nasıl geçireceğini, karnını nasıl doyuracağını telaşı içindedir... Bu yüzden kültür ve tarihi eser bilinci Anadolu’da sadece bazı kesimlere hitap etmektedir...

“Kültür” ve “Tarihi Eser” konusunda kendini geliştirmiş toplumlarda, çok hassas bir yaklaşımın sergilendiği bilinmektedir. Hatta kendilerini “Kültür ve “Tarihi Eser” mentalitesine kaptıran toplumlar, bünyelerinde barındırdıkları tarihi eserler ile yetinmeyip başka ülkelerin tarihi eserini de kendi bölgelerine taşımışlardır... Tabi ki bu taşıma işlemi o kadar kolay bir iş değildir. Bir ülkenin tarihi eserini kolay bir şekilde götürülebilmesi için;

- *Ülkenin savaş koşulları içinde olması*
- *Ekonomisinin batmış olması*
- *Tarih bilincinin sığ ve Tarihi eser bilincinin ise toplum içinde yaygınlaşmamış olmasıdır.*³

“Gelişmiş toplumlar, tarihi eserlere ve kültüre neden bu kadar çok önem vermiştir?” sorusuyla genellikle çok karşılaşırız. Bu sorunun açıklaması gayet basit ve anlaşılabilir aslında: Gelişmiş toplumlar kendilerini en iyi yansıtan olgunun “Kültür ve Tarihi Eserler” olduğunu bilincine hakimdirler ve tüm bunlarla birlikte bir ülkenin ekonomik kalkınmasına ciddi kaynak sağlayan unsur bacasız sanayi dediğimiz “Turizm”dir... İnsanların ilgisini çekmek için, bölgesini iyi bir şekilde tanıtmak için en güzel ve en kestirme yol ise “Kültür ve Tarihi Eser”den geçmektedir...

Yukarıda açıklanan sebepler doğrultusunda insan anlayışının değişmesi zaman alsa da bir gün yaşanılan topraklarda kültür ve tarihi eserlerin daha da fazla değer kazanacağı günler yakındır. Çünkü Anadolu’da artık bu bilinç yavaş yavaş yaygınlaşmakta ve yapılan arkeolojik çalışmalar insanlara aşılarmaya çalışılmaktadır...

Yazımı kısa bir hikaye ile noktalamak istiyorum...

³ Yılmaz, 2015, s. 3.

... “O halde söyle bana aziz Solon; vezirlerim ve komutanlarımda duysunlar, üstün yaratılışın ve aziz bilgeliğinle söyle; sence ülkemi nasıl ve neyle ayakta tutmalı ve sürdürmeliyim?” ...Solon düşünür ve “Yüce Krezüs, dağlar ve ovalar dünyasının asil kralı! Benden evvel bu güzel salonda bulunma şerefine eren kıymetli insanlara da sorduğunuza eminim bu soruyu. Ve muhtemelen bazıları size cevap olarak anahtarlarına malik olduğunuz dolu hazineleri, bazıları şu kudretli komutanların hükmettikleri güçlü orduyu, bazıları da eşi benzeri az bulunur akıllı vezirleri önermiştir. Elbette savaşlar krallara şan verir. Her kraldan çok altınınız, rakiplerinizinkinden güçlü süvarileriniz, herkesi imrendiren vezirleriniz bu yüzden var ve ülkenizi ayakta tutmak için hepsinin yararını mutlaka görmüşsünüzdür. Zannedirim ki daha önce aldığınız cevapların hepsi haklılık payına sahiptir. Lakin ben onlarla aynı kanaati taşıyorum. Sordunuz diye söyleyeyim ki bir ülkeyi ayakta tutan şey asker değil, zafer değil, yalnızca ve yalnızca “CULTURA (KÜLTÜR)”dır”... Kral Krezüs bu cevaptan hoşlanmamıştır ve Solon’a karşı gelmiştir. Krezüs cultura’nın savaş kazandırmadığını başarı getirmediğini savunmuştur. Bunun üzerine Solon ...“Savaş değil ama istikbal onunla kazanılır yüce Krezüs, gelecek kazanılır, millet ruhu kazanılır. Savaş gelip çatınca ülkedeki neslin ölmesi değildir asıl kötü olan, o ülke kültürünün ölmesidir. Bir ülkede bütün bir nesil ölmüş olsa bile, cultura yaşıyor olduktan

sonra o ülke kendi küllerinden yeniden doğar. Ama kültürü ölen milletler, nesiller boyunca yaşasa bile kendileri olarak yaşamaz; onun yerine köleler, paryalar, kimliğini kaybetmiş zavallılar olarak hayat sürerler. Böyle bir ülkenin ayakta durduğunu kim söyleyebilir, yüce Krezüs?”...⁴

KAYNAKÇA

Pala, İ.

(2017), *Karun ve Anarşist*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Y.

(2015), *Anadolu’nun Gözyaşları: Yurt Dışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz*, Yem Yayınları, İstanbul.

URL

<https://lafmacun.net/23.03.2019>

9

⁴ İskender Pala, *Karun ve Anarşist*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25-28.

Biröl AZAR

Fırat Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi

ATEŞ-OCAK-EŞİK EKSENİNDE MİTOLOJİK BİR GEZİNTİ

Kişioğlunun mucizesi dil dilin de mucizesi sözdür. Mitolojik dönemlerden itibaren dünyayı bugünkü bildik tanıdık haline dönüştüren, olağanüstü kahramanların olağanüstü eylemleri ve insanoğlunun doğaya/tabiiata eklemlediği maddi ve manevi alandaki her şey olan kültür ve bu kültürün sözlü ya da yazılı iletişim kısmını oluşturan dil. Sözcüklere yüklenen anlam o topluluğun olaylara bakışını, hayat ve yaşam felsefesini, olayları anlama ve anlamlandırma çabasının

ürünüdür. O yüzden bir dildeki kelimelerin açık veya gizli anlamları bilinirse/çözülürse o milletin hayata bakışı da çözülebilir. Dildeki kelimeler kullanılmadıkça yavaş yavaş etkisi zayıflar ve zamanla yok olur. Halbuki sözcüklere yüklenen anlam zenginliği kültürel zenginliğin de göstergesidir. Örneğin dilimizde artık kullanım alanı gittikçe zayıflayan/daralan “eşik” kelimesine şöyle bir göz atarsak çok zengin bir anlam dünyasına girmiş olduğumuzu görebiliriz.

Ayrıca dilimizde hayranlık, saygı bildiren anlamları da içeren bu kelime kalktığında dilin kavram zenginliği de azalacaktır. “ eşiğine yüz sürmek, eşiği öpmek, eşiğine çıkmak, eşliğini aşındırmak, eşiğine baş koymak, eşik size haram olsun, eşik kalkmayınca komşuluk kalkmaz, gelin eşikte oğlan beşikte” vb. birçok anlam derinliği ve çeşitliliği ortadan kalkacaktır.

Yusuf Has Hacıb’in Kutadgu Bilig’in de⁵ “ eğer bir âlime eşikte bir yer isabet ederse o eşik baş köşeden daha iyi ve yüksek olur diyerek eşikin statüsü ve özellikleri hakkında ip uçları vermektedir. Zira eşik iç ile dışın zahir ile batının sınırıdır. Evlere ve dini mekânlara birkaç eşikten sonra girilir. Örneğin bir tekkenin birinci eşiği herkese açıktır ama ikinci eşik pire açılır ve sadece dervişler girebilir, maksuda ulaşmak için aşılması gereken mübarek ve mukaddes yerdir. Eşik gibi ayaklar altında olmak yüce bir erdemdir.

Bir kelimenin temel anlamıyla yan anlamlarının toplamı o kelimenin anlam alanını oluşturur. Türk halk kültüründe eşik özellikle tasavvufi halk edebiyatında geniş kullanım alanına sahiptir (Karcıağa, 2014:133)

Tasavvufta ve genelde doğu kavimlerinde eşikin kutsiyeti vardır. Ulu

Eski yaşamın şekillendirdiği kültürel dünyamız bu kelimeye çok farklı anlamlar yüklemiş ve çok değişik kullanım yerlerine yerleştirmiştir. Örneğin eşikte oturmak, eşige basmak uğursuzluktur, ev iyesinin eşikte olduğuna inanılır o yüzden onu incitmeden, kızdırmadan o kritik/hassas bölgeyi geçmek gerekir. Bu sebeptendir ki yine dilimizde eşiği geçti, eşiği atladi statü-konum değişikliğini ifade eder. Eve yeni gelen gelinin getirebileceği uğursuzlukların dışarda kalması için eşik atlatılır. Bu uygulamalar mitolojik zamanların senkronik (eş sürerlilik) zamanındaki yansımalarından başka bir şey değildir esasında.

“ Erlik oğullarından, Karuş Kerey, Kaan, Pemiş Piy ve Mottir kapı bekçiliği yaparlar, onlara saygı göstermek ve gazaplarından korunmak gerekir (Kalafat, 1999:58).

5

[http://birdeburadandinleyin.blogspot.com/2012/06/esik-iskender-pala.html\(2019\)](http://birdeburadandinleyin.blogspot.com/2012/06/esik-iskender-pala.html(2019))

kişilerin ululuğunu anlatmak için oturdukları evlerin eşiklerinin ululuğundan söz edilir. Eşik mahviyeti simgeler. Müridin:

“ Aldım himmetimi geçtim zulmeti

Kestim zünnarı şeyh eşiğinden.” (Uludağ 2001:127) şeklindeki söyleyişi eşiğin halk kültüründeki el alma fonksiyonuyla da ilgisini gözler önüne sermededir. Bir kelimenin kullanımının zayıflamasıyla bir dildeki anlam zenginliğinin ve anlam dünyasının nasıl zayıfladığını

gösteren bir diğer örnek ise “ocak” kavramıdır.

Türk kültüründe canlılığın, hayatın ve

ailenin sürekliliğinin ifadesi olan ocak gerek eril gerekse dişil unsur olarak çeşitli Türk boylarında değişik fonksiyonlarla karşımıza çıkmıştır. Altay Türklerinin mitolojik anlatılarında ocak için; “ Otuz dişli ateş anam, kırk dişli kayın anam, gündüzleri bizim için çalışıp çabalıyorsun, karanlık gecelerde bizi kötü ruhlardan koruyorsun; gelenlerin başındasın; gidenlerin arkasındasın!... ben de senin kurumuş ağzını (saçılarla) ıslatmağa

geldim. Sen karanlık gecelerde genç kızlar gibi saçlarını dalgalandırarak oynuyorsun, kırmızı ipekli kumaşlar sallayarak genç al kısırak üzerinde geziyorsun...ulusun koruyucusu, sürülerimizin bekçisisin...siyah yanaklı beyaz koç sana kurban olsun! Kuyruk yağının sağ yanından kesilip dokuz tane şişe kızartılmış yağlarla ağzını yağıyorsun...mukaddes ayın adıyla sağılan ak ineğin sütü sana saç olsun...yandığın yerde ot bitmez Ülger yıldızı arkadaşın bir Tanrıdan fermanlısın...kökleri altmış dal olan

mübarek kayın ağacının ilk bittiği günden itibaren sen ateş anamız açları doyurdun, üşüyenleri ısıttın, yemeklerimizi pişirmek için saç ayaklarımızı kurdun...ey ateş anamız, sen dokuz

ırmağın kavşağında dokuz köşeli bakır evde oturan ve ırmakların, denizlerin hatunu olan su tanrısıyla konuşuyorsun!,, üç köşeli taş ocak, alevli yanan al ateşim! Taş ocağımız yerinden oynamasın, daima yansın, yaktığımız ateş alevli olsun, neslimiz kesilmesin, sürsün bereket ver..” (İnan, 1995:70) edilen bu dualar Türk inanç sistemindeki yerini anlatması bakımından önemli bilgiler içerir. Dua metninde adeta ateşin kültürümüzdeki yeri özetlenmiştir. Ateşe saçılar saçılması, ateşin koruyucu

yönüne vurgu yapılması, al rengiyle albastı gibi olumsuzlayıcı yönüyle mitolojik varlık olarak at sırtında gece boyu at binip atı terletmeleri, kurban sunulması, bereket bolluk vermesi, Tanrının hediyesi olması, canlı olması, soyun devamını sağlaması gibi pek çok unsur zikredilerek ateşin inançtaki karşılığı verilmiştir.

Mitik kökenini Ergenekon'dan alan Ateş-Ocak iyesi varoluşsal sürecin başlangıç zamanını göstermektedir. Demirdağın eritilerek tekrar yeryüzüne

hakim olmanın şükran duygusudur ateş-ocak iyesi. Bugün dahi ocaktaki ateşi söndürmemek bu saygıdan kaynaklanmaktadır.

“ Ocaktaki ateşin hiç söndürülmeyerek kül içerisinde saklanması/uyutulması yaygın bir davranıştır ve bu –külde saklanan yeniden ateş yakmağa hazır halde saklanan korlara nispetle- ailede en son çocuğa Kül adının verildiği Kül Tigin, Od Çigin adlarının son çocuk olduğu inancıyla verildiğini belirtir Ocak (Ögel, 2002:496)

Halk inançlarında saygının bir diğer belirtisi olarak ateş su ile söndürülmez, üzerine pis nesneler atılmaz, ateşe tükürülmez, ateşle oynanmaz, özellikle karanlık çökünce evden dışarıya verilmez yapılması uğursuzluk sayılırdı. Ateşe saygısızlık yapanlar Türk töresi gereği cezalandırılırdı.

“ Azerbaycan Türkleri ocakta melek olduğuna inandıkları için üzerine su dökmezlerdi.” Ocak iyesinin etkin olduğu yerlerde insanların yemek yemeden önce bir parça eti ocağa atıp doyurduk demeleri ocak iyesinin canlı/kutsal bir varlık olarak düşünülmesindendir. (Beydili, 2015:436)

Yunan mitolojisinde Prometheus'un ateşi çalıp insanlığa hediye etmesine yakın

bir anlatı da bizim mitolojimizde görülür. “ ilk insanlar meyve ve otlar beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrı onlara et yemelerini emir ettikten sonra Ülgen gökten biri kara, biri ak iki ateş getirdi, kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu otlar ateş aldı. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip –bu ateş atamın kudretinden taşla düşmüş ateştir- dedi” (İnan, 1995:66). Metinden de anlaşılacağı üzere ateş Gök Tanrı’nın armağanıdır.

Altay Türklerinde ateşin yaratıcısı sayılan ve göğün dokuzuncu katında oturan “ Yalkın Ezzi” adında bir ruhtur. Yine Yakut mitolojik anlatılarının birisinde bir kartal keyfinden taşları birbirine çakarak ateş yakar. (Beydili, 2015:437). Bu mitik anlatılar/inanışlar ateşin göksel veya olağanüstü kökenini gözler önüne serer ki korunması gereken, çeşitli anlamlar

yüklenen ritlerin vazgeçilmez unsuru olarak fonksiyonel bir yapı kazandırır.

Şamanizmde ateşin temizleyici ve tedavi edici yönünden istifade edildiği bilinmektedir. “ İnanişla göre vergi (kabiliyet) verilen ve geleceğin şamanı olarak görülen insanı, ruhen ve cismen yetiştirmek için ateşte pişirirlerdi” (Beydili, 2015:438)

Ateşe bakıp kehanette bulunmak Türkler arasında çok eski bir uygulamadır. Hükümdar belirli bir gün büyük bir ateş yaktırır bu ateşe kurbanlar kestirir ve dualar okur. Ateşin üstündeki alevlerin rengine bakarak geleceğe yönelik tahminlerde bulunur. Ateşin rengi yeşilimsi renkte olursa o yıl savaş olacaktır sarı olursa hastalık ve salgın olacaktır siyah olursa hükümdarın ölümü gerçekleşecektir. (İnan, 1995:67)

Buna benzer pek çok uygulama diğer Türk boylarında da görülmektedir.⁶ B.Ögel, Türkler ateşe tapmaz, ateş Tanrı değildir der ve bizim kültürümüzde ateş “Tanrıya, temaşa göstermek üzere yakılır” der (Ögel, 2002:496). Ateş mesajdır

Tanrıya yollanan, kişi buyruğudur Türkler arasında öyle ki Kağan tahta çıkınca büyük bir ateş yakarak haberi verir toy yine

ateşle yollanır Tanrıya. Önemli haberleri göğe ileten ateş aynı zamanda kurbanların Tanrıya sunulmadan önce bekletildiği eşiktir. Dolayısıyla kültürümüzde/inanışlarımızda neden bu iki kavramın kutsal sayıldığının da mitik kökenine inmiş oluruz.

Ateşin her türlü kötülüğü temizlediğine inanılan görüş şamanizmin hakim olduğu zamanlardan günümüze kadar gelmiştir. Göktürklerin gelen yabancıları ateş arasından geçirerek cadırlarına almaları gibi Nevruzda

⁶ Yakutlar, ocaktaki külün kıpırdadığını görürse çocuk ruhu oynuyor derler, bir karar verilecekken ateş ısıklık çalarsa kötüye işarettir. Özbekler arasında Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

ateşe yağ atıp çocuğun cinsiyeti belirleniyor, Manas’ın babası Çakıp Han ateşe bakıp gelinlerinin geleceğini okur (İnan, 1995:67)

hayvanlar ateş üzerinden atlatılarak ya da ateş arasından geçirilerek bir yıl boyunca hastalıktan ve kötülüklerden korunması amaçlanırdı. Ateş üzerinden atlayan insanların “ağırlığım uğruluğum sana kızılığın bana “ diyerek şifa dilemeleri Anadolu’da çok görülen geleneklerdendir. Anadolu’da görülen bir diğer uygulama “alazlama” denilen tedavi amaçlı bir uygulamadır. Ateşle hastanın etrafında dolaşmakta mitolojik dönem yeniden yaşatılmaktadır. Bunu yapan kişi (olağanüstü yetilerle donatılmış) mitolojik dönem bitmiş de olsa senkronik (eş sürerlilik) bir zaman diliminde yaptığı trans seyahatle ateşin yaratıldığı döneme gidip yaratılışın sırrına vakıf olup o hali hale/şimdiye taşıyarak sırrına vakıf olduğu nesnenin açacağı/verebileceği zararların önüne geçebilir. İslamiyet sonrası evliyanın, din büyüklerinin ateşte yürümeleri, kızgın demire dillerini sürmeleri vücutlarını kızgın demirle dağlamaları, Hz. İbrahim’in ateşte yanmaması bu sırra vakıf olmalarındandır.

Altay metinlerinde ateş genellikle dişil bir unsur olarak görülmüş ona göre dua edilmiştir: “Ey melikem ey ateş anam senin baban sert çelik, anan çakmak taşı, ecdadın

karaağaçtır... biz sana fincan fincan rakı, kap kap yağ sunuyoruz güveğe ve geline sağlık güven ver” (İnan, 1995:70). Bu kansız saçılar ateş iyesinin verebileceği zararların önüne geçmek onun bereketini sağlamaya yönelik olmalıdır. Yağ ve içkinin yanı sıra yeni evlenmiş geline komşuları odun götürerek “ocağın hiçbir zaman sönmesin” diye dua ederler (Ögel, 2002:505)

Yuvarın kurulması aşamasında yardımı istenen ateş yalnız Asyadaki Türkler arasında değil Makedon-Debre yöresi Türklerinde de görülür. Gerdek gecesi çıra yakılması ocağın sonsuza kadar tütmesi neslin devamı içindir.⁷

Yine ateş-ocak iyesine yiyecek verilmesi onun memnun edilmesine yönelik olmalıdır. Zira yangınların sebebi ateş iyesinin kızgınlığına bağlanırdı. Ateşe yağ dökmek, yemek ve içkiden pay vermek, koyun kurban etmek gelebilecek kötülüklerin önüne geçmek için yapılan uygulamalardandı (Ögel, 2002:497)

Ateşe saygısızlık bugün bile hoş karşılanmayan bir tutumdur. Bıçağı ateşe koymak, sönmüş ateşe idrarını yapmak, ateşin yanında odun bekletmek büyük bir

⁷ Kırgızların ünlü Manas Destanında gelin geldiğinde yapması gerekenler şöyle tasvir edilir. “Kızlar ve gelin çift çift olup eve girdiler. Genç gelin Aksaykal eğilerek selam verdi; Aksaykal ateşe yakın geldi, eğildi ateşe selam verdi..” (Radlof, 1976 :420-421)

Altay Türklerinde koca evine gelen gelinin saç örgüleri çözülür, ocağın yanına oturtulur. Ocağa biraz yağ konulur, yağ birden parlayıp alevler yükselirse, bu uğurlu bir evliliktir ve gelin üç kez ocağa selam verir (Ögel, 2002:512)

suç ve bu suçu işleyenlerin temizlenmesi af dilemesi gerekir. Ancak iki ateş arasından kendisi, çocukları ve eşyaları geçerek temizlenebilirler. Ateşe yağ atılması ve içki dökülmesi kansız kurban hükmündedir.

Bugün Türkçede ocak kavramı hem soy, hem nesil anlamlarında hem belli hastalıkları tedavi eden el almak suretiyle nesiller boyu aktarılan kutsal bir misyonu karşılamaktadır. Kelimenin ilk çağlardan beri kutsal mekân olarak bilinmesi bazı gizil güçlere sahip kişilerin ocaklı diye tanımlanması inanç merkezli bir yaklaşımının sonucu olsa gerektir. Eski Türk inanışlarında her ailenin bir ateşi veya ocağının olduğu bu ateşin ailenin atası tarafından getirildiğine inanılır. Bu sebeple olsa gerek aile ocağına büyük önem verilir, “ ata ocağı, baba ocağı” bu önemin bir göstergesi olarak halen Anadolu’da kullanılmaktadır. Bugün Anadolu’da “ ya evlad bir, ya ocak kör” atasözü evladının olmadığı zaman ocağının kör olacağını ifade eder.

“ odsuz-ocaksız” sözleri hem yoksulluğu hem de yuvasız ve ailesizliği anlatır.

Anadolu’da kökeni çok eskilere giden “baba evinin ocağından ateş götürme geleneği ailenin ocağı sönmemesi, soyun devamı zihniyetinin göstergesi olsa gerektir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta İran

Zerdüştlüğindeki ateş algısı ile bizim inanışlarımızdaki ateş algısının aynı olmadığıdır. İran kültüründe ateş kutsal ve mabetlerde ve hiç söndürülmeden sürekli yanması gereken olağanüstü bir karakter iken bizim kültürümüzde evin içinde aileye ait ve geceleri uyutularak korunmakta ateşe tapınılmamakta ama bazı kutsiyetler ve olağanüstülüklerle de sahip olduğu düşünülmektedir.

Eski Moğollarda ve bizde çocuksuz kalan kişilerin “ocağım söndü” diye dövünmeleri kültürel müşterikliliği göstermesi ve köken birliğini işaret etmesi açısından önemlidir. Yine “ocağın sönsün” sözü soyun kurusun anlamında tüm Türk topluluklarında yaygın kullanılan bir bedduadır.

Kültürümüzde ev bir nevi kişinin mabedi sayılmış ve bu ocakla-ateşle ifade edilirken evin bölümleri de ateşle ya da ocakla ilişkilendirilerek kutsiyet her bir bölüme yayılmıştır. Örneğin Dede Korkut Hikâyelerinde “ kara mutfak dikilende, ocak kalmış” (Ergin,1974:100) sözü çadırın dikildiğinde ocağın da yapıldığını ev iyesi ile ocak imgesinin ayrılmaz bir bütün olduğunun göstergesidir. Ocak toprağa vurulmuş bir nevi damgadır.

“ Ateşi alevli yak! Yaktığın ateşin kıvılcımları sönsün!” (Ögel 2002:506) duası bugün ocağın sönmek şeklinde

soyun devamı için Anadolu’da yaygın olarak kullanılır. Kültürümüzün büyük hazinesi Dede Korkut Hikâyelerinde de “oğul atanın yeteridir, iki gözünün biridir, Devletl  oğul kopsa, ocağının k z d r!” diyerek soyun devamına dikkat  ekilmi ken; “....o luyla ikisini bir yerden öldürün! Oca ını s y nd r n” (Ergin,1974:106) s yleyi i de evladın olmamasının oca ın s nmesi anlamına geldiğini belirtir.

Yine Dede Korkut Hikâyelerinde; “ ol kadın Ay e, Fatma soyudur, anın bebekleri yetsin, oca ına buncılayın avrat gelsin!..” (Ergin,1994:76) denilerek ocak iyesi ev anlamının ötesinde soy ve gelecek endişesini ifade eder.

“ Kara karıların odsuz ocağı,

Kara g nl lerin kutsuz buca ı” (Ögel, 2002:507) mısralarında kara imgesi ile odsuzluk arasındaki ilişki odsuzlu un olumsuzlayıcı yönüne yapılan bir göndermedir.

Bir Altay duasında “ atamızın olduğu alevli ateş; anamızın g md   ta  ocak” ateşin eril ve di il yönüne de inilirken gelene imizde babanın ateşi yakması annenin ocak başında oturması oca ın sürdürülmesini harlamasını yapanın anne olduğunun çarpıcı bir örneğidir.

Gerek eril gerekse di il yönüyle oldukça geniş bir kullanım alanı ve farklı Eski a  Araştırmaları Dergisi

inani lara sebebiyet vermesi nedeniyle ateş ya antımızı şekillendiren, inancı erginle tiren, canlı, kutsal, olağanüstü yönleriyle, cezalandırıcı, temizleyici, sa altıcı, gelecekte haber verici, bereket getirici, kötülükleri önleyici vs etkenleriyle kültürümüzde inanç dünyamızda çok önemli bir mevkidedir. İlk yazılı metinlerden itibaren hayatımızda görülen ateş iyesi bizde hiçbir zaman Tanrı mertebesine  ıkarılmamı , tapınılmamı  sadece Tanrının bir hediyesi olarak görülmüş ona karşı yapılan saygısızlık hoş kar ılanmamı tır.

KAYNAKÇA

BEYD L , Celal (2015) Türk Mitolojisi Yurt Yay. Ankara

ERGÜN, Muharrem (1974) Dede Korkut Kitabı I Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

 NAN, A.Kadir (1995) Tarihte ve Bugün Şamanizm Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara

KALAFAT, Yaşar (1999) Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri Atatürk Kültür Merkezi Yay.Ankara

KARCIA A, Servet (2014) “ Tanpınar’ın  iirlerinde E ik Kavramı”

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
C.7, S.35, s.133

ULUDAĞ, Süleyman (2001)
Tasavvuf Terimleri Sözlüğü Kabalcı Yay.
İstanbul

USLU, Bahattin (2017) Türk
Mitolojisi Kamer Yay. İstanbul

ÖGEL, Bahaeddin (2002) Türk
Mitolojisi C.2 Türk Tarih Kurumu Yay.
Ankara

RADLOF. W (1976) Sibirya'dan
Seçmeler (çev. Ahmet Temir) Milli Eğitim
Basımevi İstanbul

II. ŞARRU-KİN'İN ANADOLU'YA YAPTIĞI ASKERİ SEFERLER VE İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

Rahmi Serhat KEMER

Arkeolog

Assur kralı II. Şarru-kin'in (M.Ö. 721-705) tahta çıkışı tartışmalı ve belirsizliğini koruyan konulardan biridir. II. Şarru-kin'in babası III. Tukulti-apil-Eşarra'nın vefatının ardından tahta V. Şalmanu-aşerid geçmiştir ancak faaliyetleri hususunda yazılı kaynaklar sessiz kalmaktadır. II. Şarru-kin'in kardeşi V. Şalmanu-aşerid'i kanlı bir darbe ile tahtan indirdiğine dair bazı ipuçları ve göndermeler bulunmaktadır. (Kuhrt, 2017; 156) Böylesi bir ortamda tahta çıkan II. Şarru-kin Anadolu'da Muşkili Mita, Geç Hitit Beylikleri ve Urartular ile güneyde ise Elam'ın desteğini alan Babilliler ile savaşmak durumunda kalmıştır. Saltanatı sırasında Kimmerler Urartu sınırlarını tehdit etmeye başlamış ve yeni bir güç olarak Doğu ve Orta Anadolu'da varlığını hissettirmeye başlamıştır. Anadolu seferlerini bölgelere göre ayırarak ele alacağız ve bazı istihbarat raporları ve bu raporlar doğrultusunda gerçekleştiren faaliyetlere değineceğiz.

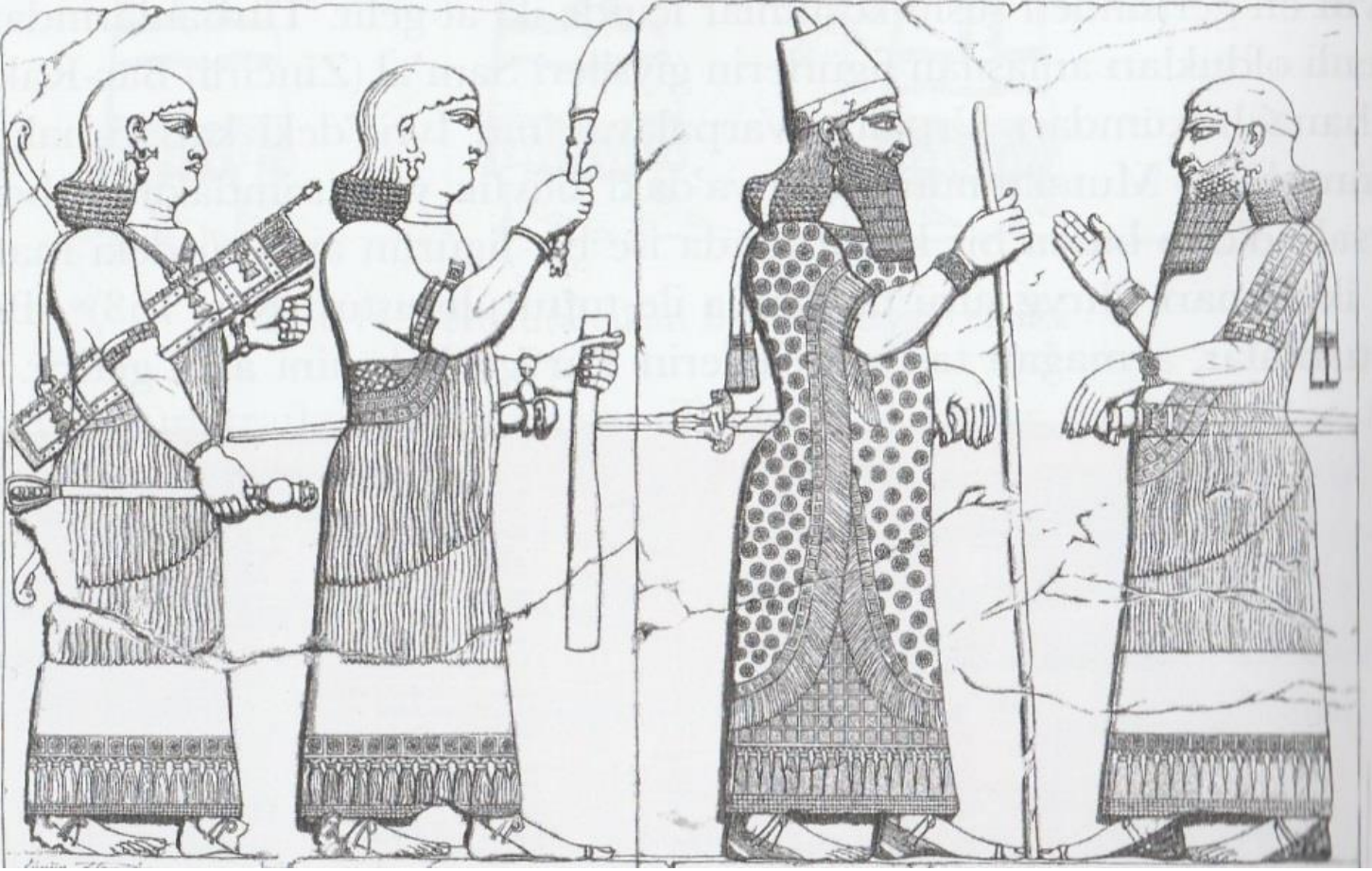
Kuzeydoğu Bölgesine Yapılan Seferler

Kuzeydoğu olarak adlandırılan bölge; Urartu ile Hubuşkia ve Manna ile Urmiye bölgelerini kapsamaktadır. Bölge hem yeraltı kaynaklarının zenginliğinden hem de stratejik olarak önemli bir konumda bulunduğundan ötürü I. Tukulti-apil-Eşarra döneminden itibaren Assur'un hedefinde olmuş ve bu askeri seferler Aşşur-ban-apli dönemine kadar devam etmiştir. II. Şarru-kin'in bölgeye düzenlediği askeri seferler şu şekildedir;

M.Ö. 719: Manna, Şuandahul, Durdukka, Sukkia, Bala ve Abitikna üzerine, (Fuchs, 1994; 58-68)

M.Ö. 716: Manna, Manna'nın başkenti olan İzirtu, Zibia, Armaet'e; Medlerin 28 liderinin haracını almak için, (Fuchs, 1994; 78-101)

M.Ö. 715: Manna'ya, 22 kaleyi yeniden ele geçirmek için, Hubuşkia'ya Nairi kralı İanzu'nun haracını almak için.

Urartu'nun 9 kalesine, Tuaiadi'deki 8 kaleye, Andia'ya. Medlerin 22 liderinin haracı. (Fuchs, 1994; 101-117)

M.Ö. 714: Manna'dan Zikurtu'ya uzun yürüyüş, Urmiye Gölü'ne, Waisi'ye, Urartu'ya ve Muşaşir'e. Wauş savaşı ve Muşaşir'in yağmalanması. (ARAB II; 141)

Assur üzerinden söz konusu bölgeye giden iki ana ticari ve askeri yol bulunmaktadır. Bunlar Büyük Zap Nehrini ve Küçük Zap Nehrini takip eden yollardır. Büyük Zap Nehrini takip eden Assurlular Muşaşir, Hubuşkia, Gilzanu, Waisi ve Urmiye Gölü'ne doğru yol almaktaydılar. Bu yol Urartu'ya doğu/güneydoğu'dan ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Diğer yol olan Küçük Zap Nehri istikameti ise Manna ve doğu ile güney komşularına ulaşmak için tercih edilirdi. Bu yol üzerinde Şehrizar ovasında Kar-Aşşur, Ranya Ovası ve Peşdar Ovasında yer alan Saray Habercisinin eyaleti (mat nagir ekalli) olduğu düşünülen önemli toplanma merkezleri bulunmaktadır. Bu yollar ve

Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

merkezler II. Şarru-kin'den önceki dönemlerde de Assur orduları ve tüccarlar tarafından Anadolu'ya yapılan yürüyüşlerde kullanılmıştır. Burada şunu belirtmemiz gerekir ki; bu yollar kalabalık ordu geçişlerine izin verecek durumda olan yollardır. Bölgede vergi ödemek istemeyen tüccarlar, kaçakçılar ve casuslar gibi devletlere fark edilmeden seyahat etmek isteyen unsurlar muhtemelen başka güzergahları kullanmaktaydılar.

Kuzey Bölgesine Yapılan Seferler

Kuzey bölgesi olarak adlandırdığımız bu bölge; Nairi, Şubria ve Fırat Nehrinin doğusunu kapsamaktadır. Elimizde II. Şarru-kin'in bölgeye krali bir sefer düzenlediğine dair herhangi bir bulgu, yazılı kaynak bulunmamaktadır. Buna karşın vali-kral mektuplaşmalarında bölgede zaman zaman askeri hareketlilikler olduğu belirtilse de bu tehditler yerel valiler tarafından bertaraf edilmiştir. Assur ile Urartu arasında tampon bölge olarak işlevini yerine getiren bu bölgedeki yerel

kralların II. Şarru-kin ile istihbarat paylaşımı yaptıkları, gerekli gördüklerinde askeri müdahalelerde bulundukları ve gerektiğinde ise koruyucu önlemler alabildikleri görülmektedir.

Söz konusu güzergahın M.Ö. 8. yüzyılda yoğun bir Assur baskısı altında olduğu ve M.Ö. 8.-7. yüzyıllarda bölgeye düzenlenen üç Assur seferi ile bölgede yeni askeri üsler kurulmuş ve bölgenin askeri açıdan kullanılmasının ipuçları verilmişse de krali metinlere göre güzergah yalnızca M.Ö. 673 yılında Aşşur-aha-iddin tarafından Şubria üzerine sefer düzenlemek için kullanılmıştır. (Leichty, 2011; 33)

Kuzeybatı Bölgesine Yapılan Seferler

Kuzeybatı olarak adlandırdığımız bölge; Kuzey Suriye, Gurgum, Kummuh, Meliddu ve Fırat Nehri'nin batısını kapsamaktadır. Bölgenin çok ciddi bir stratejik önemi olduğu bilinmektedir. M.Ö. 3. binyılda Assurlu tüccarların Anadolu ile ticari ilişkilerinin başlaması ile birlikte bölgeye hakim olan güç bu bölgede gerçekleşen ticaret ağını da kontrol ediyordu. Bu sebepten ötürü bölgeye hakim olmak Assur için erken dönemlerden itibaren hayati bir önem taşımaktadır. I. Tukulti-apil-Eşarra ile başlayan Assurluların bölgeye hakim olma mücadelesi III. Tukulti-apil-Eşarra döneminde bölge nihai olarak Assurluların denetimine geçmiştir. II. Şarru-kin bölgeye 4 defa sefer düzenlemiştir. Bu seferlerin amacı askeri savaş yapmaktan ziyade bölgedeki düzeni korumak ve isyancılara gözdağı vermekten ibarettir. Bu dönemde bölgede bulunan yerel Geç Hitit beylikleri Assur'un vassalı konumundadır bu duruma en güzel örnek ise sanatlarında görülen Assurlaşma etkisi ile net olarak tespit

edilebilmektedir. II. Şarru-kin'in bölgeye gerçekleştirdiği seferlere bakacak olursak;

M.Ö. 717: Karkamış'a, (Fuchs, 1994; 72-78)

M.Ö. 712: Kammanu ülkesine, Gunzinanu, Meliddu ve Til-Garimmu'ya karşı sefer düzenlenmiştir. Urartu'ya karşı 10 kale, Luşhu, Purtil, Anmurru, Kiaka ve Anduarsalia, Muşku'ya karşı Usi, Usian, Wargin kaleleri, Kaşkulara karşı ise Ellibir ve Şindarara şehirleri inşa edilmiştir. (Fuchs, 1994; 204-220)

M.Ö. 711: Gurgum'a, (Fuchs, 1994; 235-241)

M.Ö. 709: Kummuh ve Meliddu'ya yeni yayılcı politikasının bir işareti olarak yeni bir *matu*'nun, solun *turtanusunun* (*turtanu sa bet sumeli*) *matusu* inşa edilmiştir. (Fuchs, 1994; 398-411) Bu yeni kurulan makama kral hadımlarından biri getirilmiş, sınır bölgesini güvence altına almak ve Kilikya'ya doğru genişlemek hedeflenmiştir. II. Şarru-kin bu hareketiyle son derece başarılı bir hamle yapmıştır ve bölge Assur'un bir parçası duruma gelmiştir. II. Şarru-kin'in haleflerinin (Sin-ahhe-riba, Aşşur-aha-iddin ve Aşşur-ban-apli) hüküm sürdüğü zaman içerisinde bölgeye gerçekleştirilen herhangi bir askeri hareketlilik bulunmamaktadır. Yalnızca Aşşur-aha-iddin'in Güneş Tanrısı Şamaş'a yönelttiği bazı soru/fal metinleri bölge hakkında bilgi vermektedir;

SAA; IV 001 (BM 99108), IV 002 (PRT 89), IV 003 (AGS 55), IV 004 (PRT 31), IV 005 (PRT 29), IV 006 (PRT 28), IV 007 (AGS 21+), IV 008 (PRT 27), IV 009 (AGS 57), IV 012 (AGS 54).

Kuzeybatı bölgesine giden ana ulaşım yollarına bakacak olursak; Fırat nehri boyunca ilerleyerek Karkamış ve Til-Barsip şehirlerine varılır. Bu şehirlerden sonra nehir sona erince kuzeye dönüp, nehrin batı kıyısı boyunca yürününce Kummuh ve Meliddu'ya ulaşılıyordu. Ortada yer alan kuzeye giden yol Assurluları Gurgum'a ulaştırıyordu ya da batıya giden yol tercih edilirse Amanos Dağ sırasını geçip deniz kıyısına ve Que Ovasına ulaşım sağlanabiliyordu.

Batı Bölgesine Yapılan Seferler

Batı olarak tanımladığımız bölge; Que, Hilakku, Tabal ve Muşku'yu kapsamaktadır diğer bir deyişle Assur ordusu artık tampon bölgelerinin ötesine geçmeyi başarmış ve Orta Anadolu'da söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu coğrafyadaki Assur etkinlikleri özellikle Kimmerlerin bölgeye gelerek yerleşik kültürleri imha etmesi ile daha da artmıştır. II. Şarru-kin'in bölgeye düzenlediği seferlere bakacak olursak;

M.Ö. 718: Tabal ülkesine sefer düzenlenmiş ve Şinuhtu kralı Kiakki'nin yerine Atunalı Kurti getirilmiştir. (Fuchs, 1994; 68-71)

M.Ö. 715: II. Şarru-kin bu tarihte bölgeye iki sefer düzenlemiştir;

1) Tabal ülkesine, Midas'a karşı ve Harrua, Uşnais ve Qumasi gözleme kalelerine karşı sefer düzenlenmiştir.

2) Harrua ve Uşnais kalelerine sefer düzenlenmiş ve Akdeniz'de İyonyalı Yunanlar ile savaş yapılmıştır. Ancak bu savaşın karada mı yoksa denizde mi gerçekleştiği konusu belirsizlik taşımaktadır. (Fuchs, 1994; 117-126)

M.Ö. 713: Tabal ülkesinde Bit-Parutaş kralı Ambaris ile Frigyalı ve Urartulu müttefiklerine karşı. (Fuchs, 1994; 194-204)

M.Ö. 712: Midas'ın müttefiki olan Meliddu kralı Tarhunazi'ye karşı. (Fuchs, 1994; 204-234)

M.Ö. 709: Que'nin Assurlu valisi Aşşur-şarra-usur Midas üzerine yürümüş ve Midas teslim olmuştur. (Fuchs, 1994; 386-392; SAA I; 001 (NL 039 ND 2759))

M.Ö. 709-708: Kıbrıs'a sefer düzenlenmiştir. (Fuchs, 1994; 393-397)

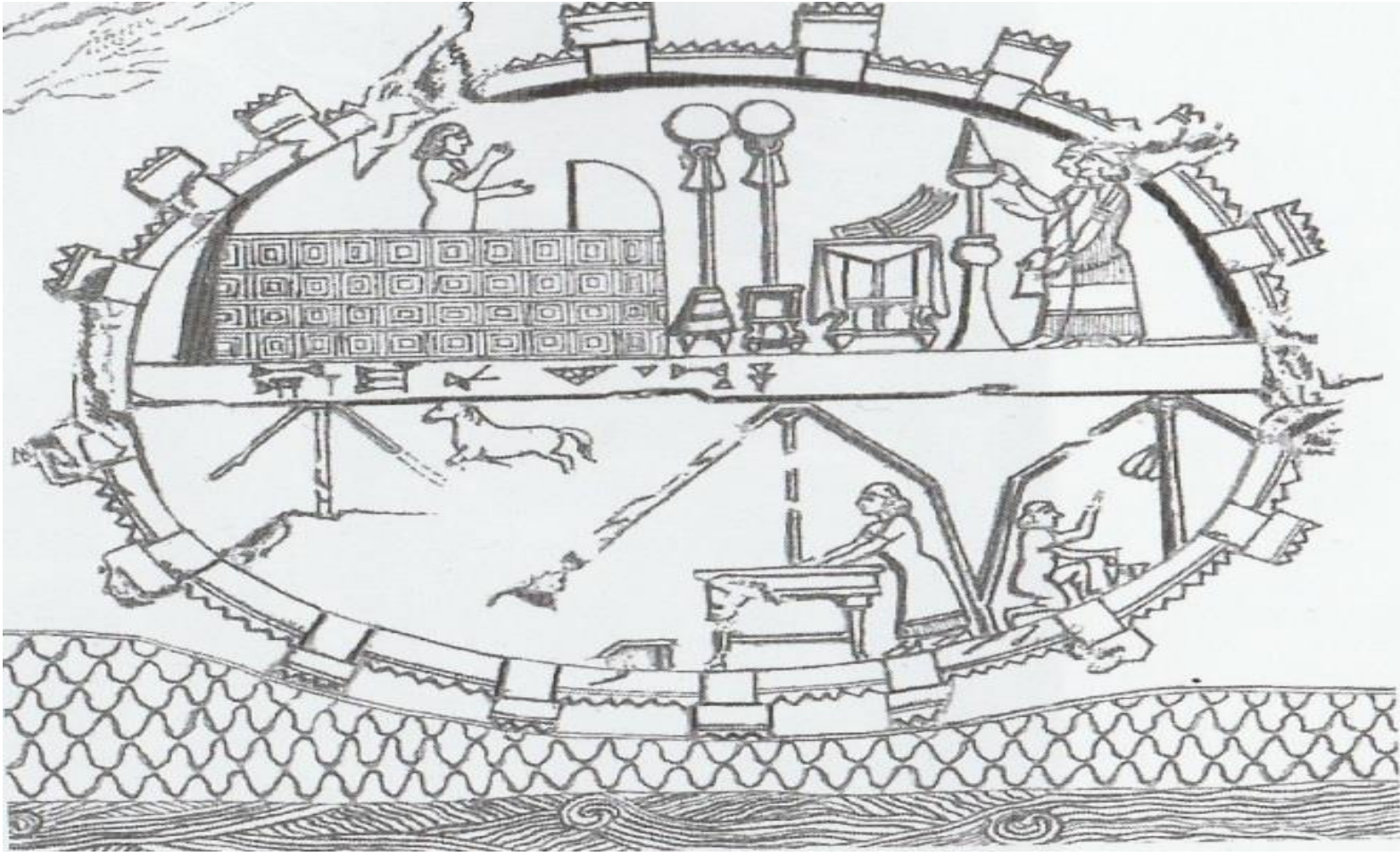
M.Ö. 705: Tabal ülkesine sefer düzenlenmiştir ve bu sefer sırasında II. Şarru-kin hayatını kaybetmiştir. (Grayson, 1975; 76)

Bu olay Amidi valisi Naşur-Bel'e ait Eponim Kroniği'ne şöyle yansımıştır;

“Kral Kulummalı Qurdi'ye karşı [yürüdü]. Kral öldürüldü. Assur kralının otağı t[alan edildi]. 12 Ab (Temmuz) günü, Sanherib kral oldu.” (Millard, 1994; 48, 60)

II. Şarru-kin'in Tabal ülkesinin neresinde öldürüldüğü bilinmemekle birlikte literatüre “Sargon'un Günahı” olarak geçen bir ebedi metinde kralın düşman ülkesinde öldürüldüğü, bedeninin evinde defnedilmediğini anlatır ve bu durumu kralın işlediği günahlara bağlar. (Tadmor, Landsberger, Parpola, 1989; 10-11, 117-118)

Assur devletinin tarihi boyunca savaş meydanında ölen ve gerektiği gibi defnedilemeyen ilk ve tek kral II. Şarru-kin'dir. Böylesi vahim bir olayın yaşanmasının ardından, yeni kral Sin-abhe-riba ülkenin başkentini Dur-Şarrukin'den Ninive'ye taşımıştır (Adalı, 2018; 291) ve

Assur tarih sahnesinden silinene kadar hiçbir kral Anadolu'ya düzenlenen sefere bizzat katılmamış, orduyu vali ve general gibi soylu kesim vekaleten yönetmiştir. Sin-ahhe-riba krallığının henüz ilk yılında (M.Ö. 704) muhtemelen babasının intikamını almak için Kulummahlılar üzerine ordusunu gönderse de savaşı olasılıkla kaybetmiş, II. Şarru-kin'in bedeni hiçbir zaman bulunamamıştır ve II. Şarru-kin'in ölümü ile birlikte Assur bölgedeki etkinliğini kaybetmiştir. Sin-ahhe-riba bölgenin kontrolünü yeniden ele almaya çabalasa da birkaç başarısız girişimden öteye geçememiştir. Assur-aha-iddin döneminde ise bölgede fevkalade artan Kimmer faaliyetleri vardır. Kimmerler bu süreçte Friglerin varlığını ortadan kaldırmış ve Lidyalılara karşı defalarca sefer düzenlemiştir. (Konu üzerinde çeşitli tartışmalar için bakınız; Kemer, 2018; 26-27) Assur-aha-iddin böylesi karışık bir ortamda son derece akılcı bir karar vererek kızını İskit beyi Bartatua

ile evlendirmiş ve bu olay yazıtlara şu şekilde geçmiştir;

“İskitlerin kralı Bartatua, kral kızlarından biriyle evlenmeye talip olduğu mesajını Assur kralı Esarhaddon'a gönderdi –eğer [Assur] kralı Esarhaddon ona kızını verirse, İskitlerin kralı Bartatua [Assur kralı Esarhaddon] ile iyi niyetle, barış dolu, doğru ve dürüst sözlerle konuşacak mı? Assur kralı Esarhaddon'u memnun etmek için [ne gerekirse] yapacak mı?” (SAA IV; 20 PRT 016)

Assur-aha-iddin böylelikle Kimmer tehdidine karşı İskitleri kendi yanına almıştır. Bu siyasi evlilik Assur'un lehine gelişse de aşağıdaki metinlerden de anlaşılacağı üzere Assur-aha-iddin Kimmerlerden ve İskitlerden çekinmektedir ve İskitlerin kendisine ihanet etmesinden kaygılanmaktadır;

SAA IV; 023 (AGS 035), SAA IV; 024 (AGS 025+), SAA IV; 035 (AGS 036),

SAA IV; 036 (AGS 010), SAA IV; 037 (PRT 024), SAA IV; 038 (K 15479), SAA IV; 039 (PRT 095), SAA IV; 139 (AGS 108), SAA IV; 144 (AGS 109).

Bu noktada şunu belirtmemiz gerekir ki; aşağıda da değineceğimiz üzere Sin-ahhe-riba veliaht prens iken Assur lehine casusluk yapmış, Urartu üzerine yapılan Kimmer saldırılarını, Urartu'nun ve çevre coğrafyasının durumunu II. Şarru-kin'e rapor etmiştir ancak krali Assur metinlerinde, kral olduğu tarihten itibaren ölünceye kadar bölgede gerçekleşen Kimmer ve İskit faaliyetlerine yönelik hiçbir rapor bulunmamaktadır buna karşın Babil'de çıkan isyan yahut Mısır ile olan ilişkiler metinlere aktarılmıştır. Yani bu dönemde Assur devleti yüzünü kuzeye değil güneye dönmüştür. Bölgedeki Kimmer, İskit faaliyetlerini ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere Assur-aha-iddin döneminden itibaren takip edebilmekteyiz.

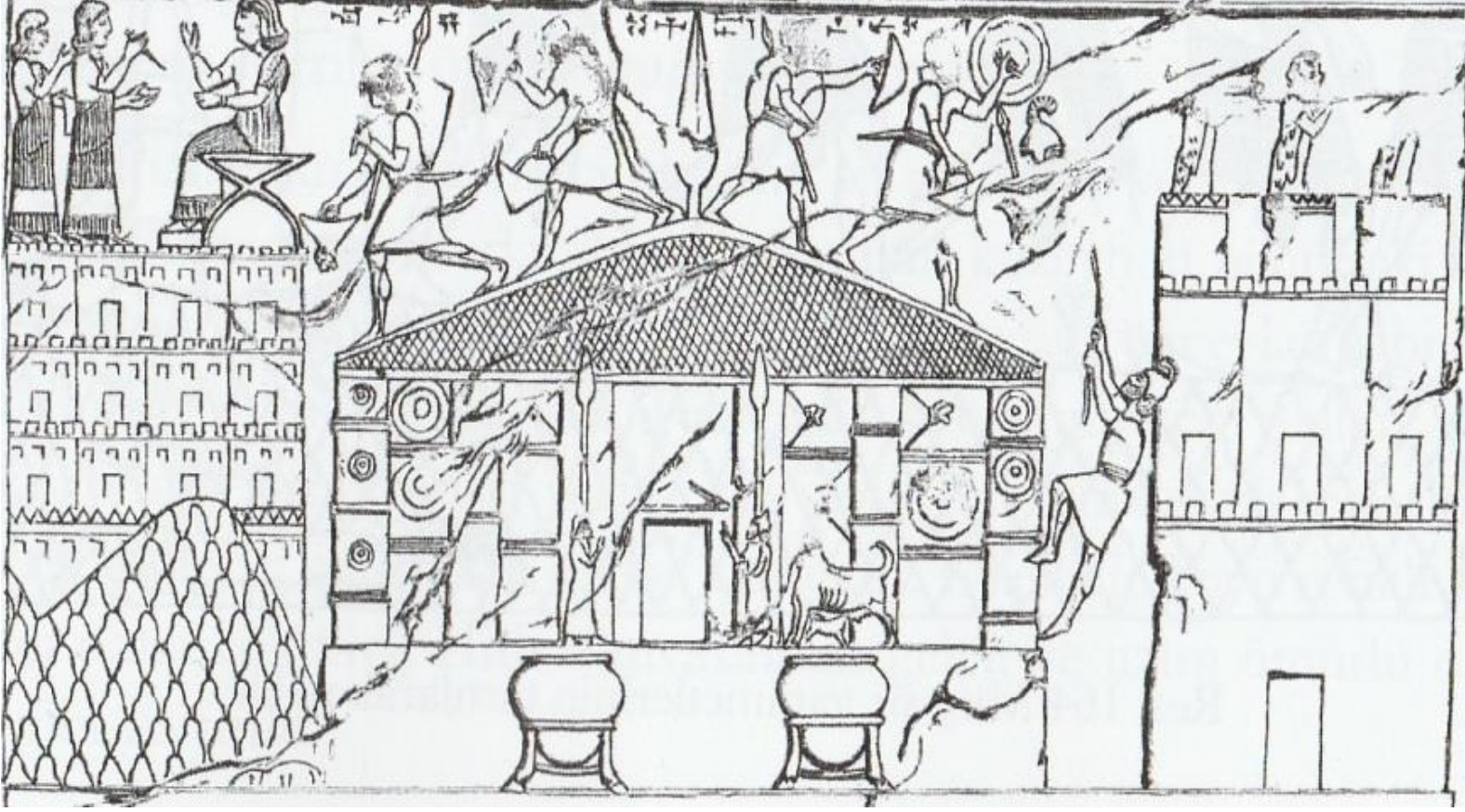
Kulummalılar diye adlandırılan etnik grubun kim olduğuna bakacak olursak, kim olduklarına dair net bilgi bulunmamakla birlikte bölgede yaşayan yerleşik bir halk olduğu düşünülmektedir. Yaşanan bu hadise, bölgeye 8 sefer düzenlemiş ve -sonuncusu hariç- tüm seferlerinde başarılı olmuş, bölgeye giden yollar üzerinde askeri üsler, yerleşim yerleri ve kaleler kurdurmuş olan bir kralı öldürecek kadar güçlü bir etnik grubun bölgedeki varlığını sorgulamamıza sebep olmaktadır. Tabal ülkesi maden kaynakları açısından son derece zengin olmakla birlikte burada Assur'un vasalı konumunda olan Geç Hitit Beylikleri iskan etmekteydi. Eğer burada yaşayan beylikler Assur kralını öldürecek kadar güçlü iseydiler Assur'un bunca ilerlemesine ve yıllardır bölgeden haraç toplamasına neden göz yumdular?

Kimi araştırmacılara göre bu durumun arkasındaki etken bölgede gelişen Kimmer faaliyetleriydi. (Tadmor, 1958; 22-40; 77-100) Bizim bu konudaki düşüncemizde bu yöndedir. Eğer bölgede bulunan yerleşik halklardan oluşan bir koalisyon böyle bir harekette bulunduyorsa Assur geçmişte olduğu gibi yeniden bölge üzerinde hakimiyetini kurmayı başarırdı ancak II. Şarru-kin'in öldürülmesi ile Assur'un dış politikasında da değişim olduğu görmekteyiz; Assur artık kuzeye değil güneye ağırlık vermiştir ve kuzeyde gelişen olaylara çoğu kez duyarsız kalmıştır. Yazılı metinlere de geçen bu duyarsızlaşma süreci bizlere Assur'un uğraşmak istemeyeceği türden bir düşmanın bölgede var olduğunu ve muhtemelen II. Şarru-kin'in ölümünün arkasında da bu düşmanın olduğunu gösterir yani Kimmerler...

Batı bölgesine giden yollara bakacak olursak; Assurlular bölgeye ulaşmak için İskenderun'da yer alan Humanu Dağları üzerinden Que'nin kıyı ovalarına ulaşmaktadır. Doğudan gelen alternatif yolların varlığı da bilinmektedir ve bu yol kullanılarak Kummuh, Gurgum ve Sam'al geçilerek Ceyhan Nehri üzerinden bölgeye ulaşılmaktadır. Her iki yol da Assurluları Toros Dağlarına getirmektedir ve bu dağ sırasının aşılması ile Assurlular Hilakku, Tabal, Frigya ve Kimmerlerin yaşadığı bölgeye geçmeyi başarmıştır.

II. Şarru-kin Döneminde İstihbarat Faaliyetleri

Anadolu coğrafyası yeraltı ve yerüstü zenginliklerinden ötürü her zaman Mezopotamya uygarlıkları için bir hedef olmuştur. Özellikle ATKÇ dönemi ile birlikte savaşların yanı sıra ciddi boyutta bir ticaret varlığı da bu coğrafyada

görülmektedir, Anadolu'ya yazıyı getiren de işte bu ticaret ağıdır. Assurlu tüccarlar bu dönemde Anadolu'ya yalnızca ticaret malzemelerini değil aynı zamanda kendi kültürlerini, inanışlarını, hukuki ve sosyal düzenlemelerini de getirmişlerdir. Ancak Assurlular Anadolu ile yalnızca ticaret yapmak istememişler aynı zamanda o zengin topraklara sahip olmayı da istemişlerdir. Dolayısıyla Assurlular bölge coğrafyasında yaşanan olaylardan haberdar olmak istemişlerdir. Assurlular, Urartular ve diğer çevre coğrafyasında yaşanan hadiseleri kurdukları istihbarat ağı sayesinde kolaylıkla takip edebiliyorlardı. II. Şarru-kin döneminde istihbarat ağının başında veliaht prens olan Sin-ahhe-riba bulunmaktaydı. Aşağıdaki metinde de görüleceği üzere Assurlu casuslar istihbaratı önce Sin-ahhe-riba'ya gönderiyorlardı ve veliaht prens bu bilgileri II. Şarru-kin ile paylaşıyordu.

“Efendim krala; sizin hizmetkarınız Sin-ahhe-riba. Efendim krala sağlık! Assur iyidir, tapınaklar iyidir, kralın tüm kaleleri iyidir. Efendim kral gerçekten memnun olabilir.

Ukkaili bana bu mesajı gönderdi:

“Urartu kralının askerleri, Kimmerlere karşı yaptıkları askeri seferde çok kötü mağlup oldular; yöneticilerinden on biri askerleriyle birlikte yok edildiler; başkumandanı ve yöneticilerinden ikisi [esir alındılar]. O [...p...e yolu] almak için geldi, geldi [...] onun ülkesinin mükemmellikleri [...] [da...] durakladılar.

Bu Ukkaili'nin raporuydu.”

Assur-reşuwa bana şöyle yazdı:

“Urartular hakkında gönderdiğim önceki raporda, Urartuların feci bir yenilgiye uğradıklarını bildirmiştim. Şimdi onun ülkesi yine sakin ve yandaşlarının her biri kendi bölgesine gitti. Onun başkomutanı Kaqqadanu esir alındı; Urartu kralı Wazaun bölgesindedir.

Bu Assur-reşuwa'nın raporuydu."

"Birate yöneticisi Nabû-le'i bana şunları yazdı:

"Sınır boyundaki kalelerde bulunan nöbetçilere Urartu kralı ile ilgili haberleri sordum ve onlar [bana şunu söylediler]: "Onun askerleri Kimmerlere karşı girilen askeri yürüyüşte çok kötü bir şekilde mağlup edildi. Onun yandaşlarından üçü askerleriyle birlikte öldürüldü. O kendisi kaçtı ve ülkesine girdi, fakat ordusu henüz [geri] dönmedi."

Bu Nabû-le'i'nin raporuydu."
(SAA I; 031 (ABL 0197); Waterman RCAE I; 197)

Söz konusu bu rapor meşhur sekizinci seferin hemen öncesinde mi (Salvini, 1995; 85) yoksa seferden sonra mı (Fuchs, 2012; 155-156) yazıldığı konusu tartışmalıdır. Bu konuda bizim görüşümüz de seferden hemen öncesine ait olduğu yönündedir. Sebebine bakacak olursak 1912 yılında yayınlanan Nabu-şallim-şunu'ya ait olan "Tanrı Assur'a Bir Mektup" adlı metinde sekizinci sefer anlatılır (Thureau-Dangin, 1912) ve Assur ordusunun ciddi bir direnişle karşılaşmadığını yalnızca 6 kayıp verdiğini yazar. Verilen kayıp sayısı gerçek gibi görülme de ciddi bir direnişle karşılaşmadığını söylememiz mümkündür. Saray ve tapınak yapılarından ele geçirilen yüklü miktardaki ganimet ve Urartu kralının karşı koyamaması hatta kaçması, ortada düzeni bozulmuş bir Urartu ordusunun var olduğunu gösterir. Aynı zamanda Assur'un bu seferi sırasında Urartu'nun müttefiklerinin de yardımı gelmediği bilinmektedir. Metinde geçen başkomutan ve yöneticilerin saf dışı bırakılması, müttefik orduların mağlup bir

halde geri dönmesi tam da bu ortamı hazırlayabilecek türden önemli gelişmelerdir. Görüldüğü üzere Assur istihbaratı son derece hızlı ve etkin bir şekilde faaliyet göstermekteydi. Aynı zamanda Assurlu casusların ordunun durumunu öğrenebilecek bir konumda olduklarını da görüyoruz.

"Kralıma, efendime, hizmetkarın Sin-ahhe-riba (...) Arija'nın bir habercisi karşıma geldi (şu haberle): Ukkaili, Urartulu krala, Asurlu valilerin Kumme'de bir kale inşa ettiklerini yazmış ve Urartu kralı da valilerine şu emri vermiş "Birliklerinizi toparlayıp yola çıkın. Kumme'deki insanların içinden Asurlu kralın valilerini canlı olarak yakalayın ve bana getirin!" Ben henüz kesin bilgilere sahip değilim ancak daha çok bilgi edinir edinmez mümkün olduğunca hızlı bir şekilde bilgi vereceğim ki veliaht da bana birlikler göndersin. (...)" (SAA I; 029 ABL 0198+)

Metnin devamında Aşşur-reşuwa'ya ait iki istihbarat metni daha bulunur ancak metnin bu kısmı oldukça önemlidir. Assurluların Urartular içinde casusları olduğu gibi, Urartularında Assurlar içine casuslar yerleştirdiği görülmektedir ve onların orduları Assurlu valiler üzerine yürümeden önce bu raporun Assur'a ulaşması ve Assur üzerinden de bölgede güvenliği sağlamak üzere ordu gönderilmesi gerekmektedir. Bu durum Assur istihbaratının ne kadar hızlı çalıştığı konusuna ışık tutmaktadır.

Assur metinlerinde "Efendim krala, hizmetçin Sin-ahhe-riba'dan..." şeklinde başlayan bir sürü bu tarz rapor bulunur. Assurlu casusların üs bölgesi muhtemelen inşa edilen ileri karakollardı ve haberler muhtemelen buradan iletiliyordu.

Böylelikle söz konusu raporları taşıyan kişilerin yakalanma ve takip edilme gibi sorunları olmuyordu. Assurlu casuslar ise muhtemelen küçük yaşlarda eğitilip düşman ülkelerine gönderiliyorlar ve faaliyet gösterecekleri ülkede bir makam sahibi olduktan sonra casusluk yapmaya başlıyorlardı. Bunun yanı sıra iki ülke arasında kalan tampon bölgelerin valileri kendi çıkarları doğrultusunda her iki taraf lehine de casusluk yapmışlardır.

SONUÇ

II. Şarru-kin Anadolu'ya birçok sefer düzenlemiş ve bu seferler sonucunda Urartu bölgedeki etkinliğini kaybetmiş, Tabal ülkesi Assur'un vassalı olmuştur. Bu seferler sırasında ve öncesinde bölgedeki güçlü ve hızlı istihbarat ağı sayesinde bölge üzerinde hakimiyet kurmuşsa da yine Tabal ülkesinde hayatını kaybetmiştir. Kurduğu ileri karakol görevi gören askeri üsler sayesinde hem ele geçirdiği yerlerde düzen kurmayı başarmış hem de düşmanlarına bu vesileyle gözdağı vermiştir. Saltanatı sırasında bölgeye Kafkas geçitlerinden gelen Kimmerler, Urartu'ya zarar vererek Assur'un egemenlik politikasına dolaylı yoldan katkı sağlamışlar ve meşhur sekizinci seferin önünü açmışlardır. Sekizinci sefer sırasında hangi güzergahın tercih edildiği konusu tartışmalıdır ancak her halükarda bu sefer sırasında Kimmerler ile karşılaşmadıkları bilinmektedir. Olasılıkla böylesi büyük bir zaferin ardından, I. Rusa da kaçmışken Assur ordusunun kuzeye; Tuşpa'ya gitmemesinin sebebi Kimmerlerin kuzeyde olmalarıdır. Her ne kadar Assur ve Kimmerler karşılaşmamışlarsa da II. Şarru-kin casuslar aracılığıyla Kimmerlerin askeri hareketliliğinden haberdardı ve diğer yandan kendi çıkarlarını tehdit etmediği

sürece Urartuları istedikleri kadar tahrip edebilirlerdi. Muhtemelen son seferine çıkmasının ardında Kimmerlerin Tabal ülkesine doğru ilerlemesi vardı. Kimmerler eğer bu bölgenin kontrolü ele geçirirlerse bölgenin ticaretini ele geçirirlerdi ve bu durum Assur'un hiç istemeyeceği bir durumdu.

Assur ve Urartu gibi ülkeler, süvari ağırlıklı ve sayıca çok askerden oluşan orduya sahiptiler ancak Kimmer ve İskitler okçu ve atlı orduya sahiptiler. Bu durum Kimmer ve İskitlere hem hareket ve manevra üstünlüğü kazandırıyor hem de yakın süvari dövüşü yapmadan ok ile düşmanlarını etkisiz hale getirmelerini mümkün kılıyordu. Kullandıkları "İskit tipi ok ucu" ise düşmanlarına bir nevi kesin ölüm vaat ediyordu. Süvari ağırlıklı, yavaş ve manevra kabiliyeti düşük orduların böylesi bir güçle başa çıkmaları olanaksızdır. II. Şarru-kin'in ölümünün ardından Sin-ahhe-riba Babil'de çıkan isyanlar ve Mısır ile uğraşmıştır onun halefi Assur-aha-iddin ise Babil'i kontrol altına almış ve büyük oğlu olan Şamaş-şum-ukin'i Babil kralı olarak tayin etmiş, Mısır üzerine seferler düzenlemiş ve Anadolu'da Kimmerler ile iki savaş yapmış ve Lidya'ya Kimmer saldırılarından korunması için ordu göndermiştir. Assur-ban-apli dönemine gelindiğinde ise Anadolu'da devlet olarak sadece Lidya varlığını sürdürmektedir ve Kimmer saldırısına maruz kalmaktadır. M.Ö. 28 Mayıs 585 tarihinde Lidya ve Med orduları Kilikya bölgesinde karşı karşıya gelmişler ve sonrasında ortadan kaybolmuşlardır. (Adalı, 2019; 174) Söz konusu savaş ise güneş tutulması yaşanması sebebiyle yapılmamıştır böylece Assur'un Anadolu üzerindeki etkinliği sona ermiş ve Assur yıkılış sürecine girmiştir.

KAYNAKÇA

Adalı, S. F. 2018. “Yeni Assur Krallığı’nın Orta Anadolu’ya İlgisi: Melid, Tabal, Frig ve Lidya İlişkileri”. K. Köroğlu, S. F. Adalı (ed.) Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Adalı, S. F. 2019. “Barbarians at the Gates: The Cimmerian Occupation of Ereğli (Cybista) and Its Aftermath”. Ç. Maner (eds.) Konya Plain From Prehistory to the Byzantine Period. 9th International ANAMED Annual Symposium: 6-7 December 2014. İstanbul: Ege Yayınları.

Fuchs, A. 1994. Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad. Göttingen: Cuvillier Verlag.

Fuchs, A. 2012. “Urartu in der Zeit”. S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zimansky (eds.) Biainili-Urartu. The proceedings of the symposium held in Munich 12-14 October 2007/= Tagungsbericht des Münchner Symposiums 12-14 October 2007. Acta Iranica 51. Leuven: Peeters: 135-161.

Grayson, A. K. 1975. Assyrian Babylonian Chronicles. Texts from Cuneiform Sources 5. Locust Valley: J. J. Augustin Publisher.

Kemer, R. S. 2018. “Kimmer ve İskitlerin Anadolu’ya Göçleri Işığında Arkeoloji Biliminde Göç Sorunu”. Eski Çağ Araştırmaları Dergisi 5:21-28

Kuhr, A. 2017. Eski Çağ’da Yakınoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330, cilt I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Leichty, E. 2011. The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 B.C.). The Royal Inscriptions of the Neo-

Assyrian Period 4. Winona Lake: Eisenbrauns.

Luckenbill, D. D. 1927. Ancient Records of Assyria and Babylonia, Volume II. Chicago: University of Chicago Press.

Millard, A. R. 1994. The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC, State Archives of Assyria Studies 2. Helsinki: Helsinki University Press.

Parpola, S. 1987. The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West. State Archives of Assyria. Vol. I. Helsinki.

Salvini, M. 1995. Geschichte und Kultur der Urartaer. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Starr, I. 1990. Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria. State Archives of Assyria. Vol. IV. Helsinki.

Tadmor, H. 1958. “The Campaigns of Sargon II of Assur”. Journal of Cuneiform Studies 12: 22-100.

Tadmor, H., Landsberger, B., Parpola, S. 1989. “The Sin of Sargon and Sannacherib’s Last Will”. State Archives of Bulletin 3: 3-51.

Thureau-Dangin, F. 1912. “Une relation de la huitième campagne de Sargon”. Textes cunéiformes du Louvre 3/Paris: Paul Geuthner.

Waterman, L. W. 1930. Royal Correspondance of the Assyrian Empire 1-2-3. Ann Arbor. University of Michigan Press.

Misis Köprüsü
Adana

Foto: Alperen Bilgili

KİM ?

KİMDİR KÖŞESİ

Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimini Paris Üniversitesi'nde

tamamlayan *Prof. Dr.*

Nur Atlı, uzun süredir İstanbul Üniversitesi Tarih Öncesi Anabilim Dalı başkanlığını yürütüyordu.

Uzun yıllardır İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Nur Atlı, Prehistorik Sanat ve Paleolitik çağ gibi dersler veriyordu.

Prof. Dr. Nur Atlı, Kaletpe Obsidiyen Atölyesi Kazısı ve Göllü Dağ Obsiden Projesi çalışmalarını yürütmüş ve sayısız araştırma yayınlamıştı. Atlı aynı zamanda Paléorient ve Anatolica Antiqua'da yayın kurul üyesiydi.

1953 yılında Aydın'da doğan Prof. Dr. Balkan Atlı orta öğretimini Robert Kolej'de tamamladıktan sonra, kısa bir süre için İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim

Dalı'nda öğrenci olarak bulunmuş hemen ardından lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Fransa Sorbonne Üniversitesi'nde Prof. Dr. J. L. Huot ve Prof. Dr. J. Cauvin ile birlikte tamamlayıp yurda dönmüş ve akademik yaşamını

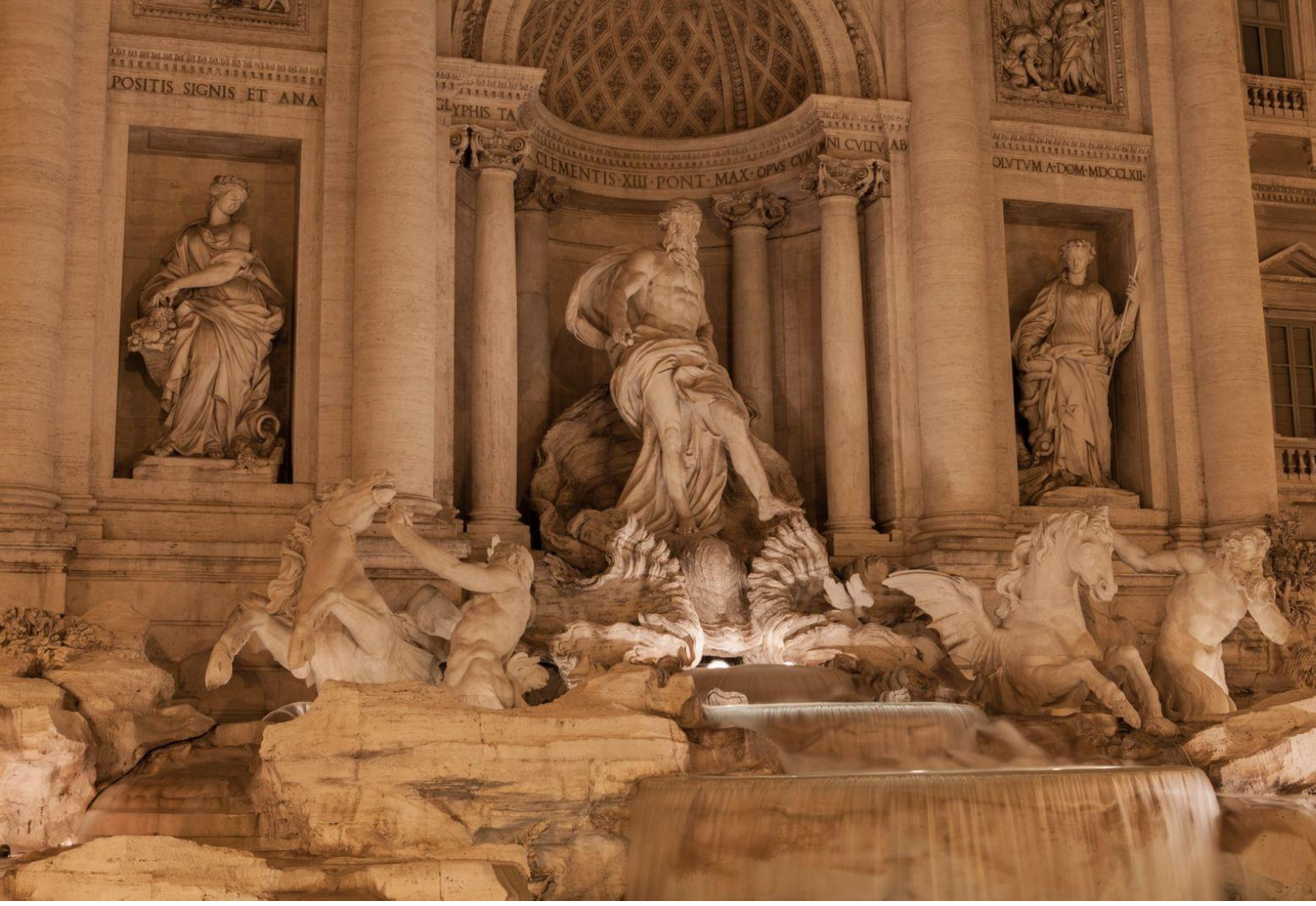
İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'nda sürdürmüştür. Kendisi çok sayıda öğrencinin yetiştirilmesini üstlenmenin yanı sıra geliştirdiği uluslararası bağlantı ve ortak projelerle öğrencilerin en yetkin uzmanlarla birlikte çalışarak deneyim kazanmasına olanak sağlamıştır. Yakındoğu Neolitik dönemi üzerine dünyanın sayılı uzmanlarından olan Prof. Dr. Balkan Atlı ülkemizde, Fransa ve Suriye'de çok sayıda kazıya ekip üyesi olarak katılmıştır. Prof. Dr. Balkan Atlı'nın Kaletpe kazıları ve Anadolu obsiden yatakları üzerinde yaptığı çalışmalar öne çıkan araştırmaları arasındadır.

Hocamız 10 Nisan 2019 günü gözlerini hayata yummuştur. Eskiçağ Araştırmaları Merkezi olarak başsağlığı dileriz.

*23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk
Bayramı'nı Kutlarız...*

Volkan YILMAZ

“Giresun Üniversitesi Tarih Bölümü Mezunu”

ANTİK YUNAN’DA ÇOCUK OLMAK

Antik Dünya’nın Yunan toplumunda çocuk, çağdaşı olan birçok toplumda gördüğümüz üzere ataerkil bir sistemin bünyesinde yoğrulmuştu. Zira Yunanlılar ’da yeni doğan bir çocuk, babanın onayı alındığı takdirde aileye kabul ediliyordu. Cinsiyet ayrımına da maruz kalabilen bu çocuklar; engelli, kusurlu ve çirkin bir şekilde dünyaya geldikleri zaman ise aile tarafından

reddedilebiliyorlardı. Bununla birlikte ailenin maddi durumu için yük teşkil edeceği düşüncesiyle dışlanıyorlar ya da ölüme terk edildikleri bile oluyordu. Baba tarafından kabul edilen çocuk; erkek ise evin kapısına bir zeytin dalı, kız ise bir kumaş parçası asılırdı.

Çocuğun doğumunu izleyen beş/yedi günleri arasında bir aile bayramı (Amphidromia) düzenlenir ve çocuğun aileye kabulü yapıldı. Kabul töreninde baba, çocuğu kucağına alarak evin ateşi etrafında üç tur dolaştırırdı. Bu, çocuğun aile tarafından yetiştirileceği ve ileride vatandaşlık haklarına sahip olacağı anlamına geliyordu. Bu bayramdan sonra baba, çocuğu hiçbir şekilde reddedemezdi [1].

Yunan dünyasında çocukların, her ne kadar trajik ve birçok olumsuz olaylara maruz kaldığını görsek de oldukça kıymet verilen ve kutsallık bahşedilmiş varlıklar

olduğunun da görürüz. **Örneğin, Girit kültüründe çocuk kavramı; yaşamın, yenilenmenin bir göstergesiydi. Girit'teki**

Palaikastro yerleşim alanında düzenlenen kült törenlerinde, o yöredeki en büyük on çocuk, doğadaki yeni dönüşüm için demoların başkanı olarak

çağrılmaktaydı. Birtakım özel görevler üstlenecek olan bu çocukların geri dönüşüyle birlikte tarlaların ürüne kavuşup, koyun sürülerinin çoğalacağına inanılırdı[2]. Antik Yunanların çocuklar üzerine önemseydiği en büyük husus,

eğitimdi. Eğitim, ailede başlar ve çocuk, özellikle yedi yaşına kadar kadınlar dairesinin himayesinde kalıp, ihtiyar ve sadık bir kölenin bakımına tabii olurdu. **Platon, çocukların profesyonel bakıcılar tarafından yetiştirildiği takdirde farklı sonuçlar ortaya çıkacağını St. Augustin'e, "Bana başka anneler verin, size başka bir dünya vereyim." sözüyle ifade etmiştir[3]. Zengin ve fakir ailelerde bakıcılık görevini köleler üstlenirdi; vakitlerinin çoğunu çocuklarla bir arada geçirir, eğitim gördükleri okullarda yanlarında bulunur, bir köşede oturup dersleri izlerdi. "Paidogogos (Pedagog)" adı verilen bu bakıcılar, okul öncesi eğitimde etkin bir roldeydi ve çocukları toplumsal yaşama uyumlu hale getirmeye**

çalışırlardı. İyi bir eğitim, ailenin maddi gücüne bağlıydı. İyi bir Atinalı yurttaş olmanın öncülü, kültürel(felsefe, diplomasi, müzik ve matematik) ve sportif anlamda donanımlı olmaktan geçiyor ve tüm bunlar, pahalı bir eğitimle mümkün olabiliyordu. Özellikle de erkek çocuklarının ön planda tutulduğu eğitim faaliyetlerinden kız çocuklarının da kısmen de olsa yararlanabildiğini görmekteyiz. Evleninceye kadar evini ve kendisini idare edebilecek ölçüde okuma-yazma bilmek ve çeşitli ev işi üretim faaliyetlerini yerine getirebilecek düzeyde olmak, varlıklı bir Atinalı kız çocuğuna yüklenen sorumluluklar idi. Spartalıların ise cinsiyet ayrımı gözetmeden, kız çocuklarının da sıkı bir eğitim aşamasından geçmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Spartalıların efsanevi kralı ve yasakoyucusu Lykurgos, kız çocuklarının iyi yetiştirilmesine önem vermiş; koşu, disk, güreş ve ok atma idmanlarından eksik kalmamalarını emretmişti. Lykurgos'a göre sağlam yapılı ve karakterli erkekleri dünyaya getirecek olan kadınların, öncelikle bu tür özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. **Bahsi geçen bir diyalogta yabancı bir kadın, efsanevi Sparta Kralı Leonidas'ın karısı Gorgo'ya, "Siz Sparta kadınları, erkeklere komut veren tek kadınlarsınız."** demiştir[4].

Sonuç olarak Yunan toplumunda çocuğun; öncelikle aile reisi tarafından kabulünün olup olmaması, birçok ayırım ve olumlu-olumsuz koşulların etkisiyle nasıl yetiştirildiği konusunda bilgiler vermeye çalıştık. Aradan geçen yüzyılların ardından çocuğa olan bakış açımızda da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Pedagoji ve çeşitli bilim dallarının katkılarıyla çocuklara ve onları yetiştirmede daha akılcı ve sağduyulu yaklaşımlar edindik ve bu konuda çalışmalar yürütülmektedir. İyi bir toplum olabilmenin, çocukluktan başlayan iyi bir eğitimle sağlanabildiğini bize Eskiçağ Araştırmaları Dergisi

hatırlatan Antik Yunanlılar, 21. yy insanlarına pek çok anlamda ders vermeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Üreten, H. Eski Yunan ve Roma'da Gündelik Yaşam. 22.
- [2] Erdemir H.P., Erdemir H., (2012), Antikçağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, II , 645.
- [3] Aral N., Sağlam H., (2016), Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2 , 47.
- [4] Plutarkhos (2010). *Lykurgos'un Hayatı*. Çev. Selahattin Eyüboğlu – Vedat Günyol, 25.

